

**Universitatea „Babeş-Bolyai”
Facultatea de Teologie Ortodoxă
Şcoala Doctorală „Isidor Todoran”**

**Sfinţenie şi sfinţire, dat şi devenire
(în lumina Codului Sfinţeniei – Lev 17-27)**

Teză de Doctorat

Coordonator ştiinţific:
Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan CHIRILĂ

Doctorand:
Dan VELE

**Cluj-Napoca
2024**

CUPRINS

Abrevieri	4
Introducere	6
1. Stadiul actual al cercetării.....	10
1.1. Literatura biblică internațională.....	10
1.2. Literatura biblică românească.....	14
2. Delimitări conceptuale	17
2.1. Analiza filologico-teologică a cuvântului תּוֹרָה (<i>tôra</i>) – „lege”	17
2.2. Analiza filologico-teologică a termenului ebraic קָדוֹשׁ (<i>kadoş</i>) – „sfânt”.....	18
2.3. Analiza filologico-teologică a termenului בְּרִית (<i>bērît</i>) – „legământ”	19
3. „Sfânt” și „sfințenie” în Sfânta Scriptură – prolegomene	21
3.1. Sfințenie și sfințire în Pentateuh.....	21
3.1.1. Sfințirea zilei a șaptea, paradigmă a pășirii omului spre sfințenie	21
3.1.2. Implicațiile cuvântului sfânt și sfințenie în narațiunea cărții Ieșirea.....	25
3.1.3. Tipologia jertfelor- moduri pentru a accede la sfințire.....	28
3.1.4. Slujba preotească în Levitic – asistență întru sfințire.....	34
3.2. Sfânt (ἅγιος) și sfințenie în teologia Noului Testament.....	36
4. Sfințenia în literatura rabinică.....	43
5. Sfințenia în literatura patristică (Origen și Sf. Chiril al Alexandriei).....	47
5.1. Sfânt/sfințenie în accepțiunea lui Origen	47
5.2. Învățătura despre sfințenie în gândirea Sf. Chiril al Alexandriei	52
6. Codul Sfințeniei (Lev 17-27) – prescripții pentru practicarea sfințeniei.....	65
6.1. Jertfă și sângele – elemente ale sfințirii în Codul Sfințeniei.....	65
6.2. Abominația în Tora.....	69
6.2.1. <i>Tô ‘ēbâ</i> înainte de legământul sinaitic.....	70
6.2.2. <i>Tô ‘ēbâ</i> după Sinai.....	73
6.3. Legi dietetice menite a evita contaminarea cu lucruri impure (<i>Lev 11</i>).....	80
6.3.1. Codul dietetic – evoluție, caracteristici.....	80
6.3.2. Patrupedele.....	85
6.3.3. Pești	93
6.3.4. Păsări	98

6.3.5. Insectele înaripate – lăcustele	108
6.3.6. Vietățiile – „care umblă pe labe” și „cele ce misună pe pământ”	110
6.4. Depărtarea de obiceiurile păgâne primul pas în sfințire (Lev 18)	117
6.4.1. Lepădarea obiceiurilor păgâne și recunoașterea lui Iahve ca Unic Dumnezeu	117
6.4.2. Obiceiuri imorale la egipteni și canaanei	121
6.5. Porunci pentru o viață de sfințenie în Codul Sfințeniei (Lev 19).....	132
6.5.1. Aspecte legate de structura cărții Leviticul.....	132
6.5.2. Îndatoriri religioase	135
6.5.3. Obligații etice.....	149
6.5.4. Alte îndatoriri.....	168
7. Dumnezeu – unicul izvor al sfințeniei.....	203
7.1. Sfințenia – atunci, acum și în veșnicie	207
7.2. Sfântul Duh în lucrarea sfințirii	219
Concluzii.....	223
Bibliografie	230

Cuvinte cheie: *tôra; kadoş; bērîţ; seper tôrat Moşeh; mâqôm; admat-qōdeş; tô 'ēbâ; şeşeş; ᾗγιος; dikaiosynē; Holiness Code; demut.*

Rezumat

Teza de doctorat cu titlul „Sfinţenie şi sfinţire, dat şi devenire (în lumina Codului Sfinţeniei – Lev 17-27)”, tratează problematica sfinţirii din perspectiva Torei – a Codului Sfinţeniei (H). Sfânt şi izvor al sfinţirii este prin excelenţă Dumnezeu. Omul fiind creat ca şi chip şi asemănare a lui Dumnezeu are o căutare ontică a sfinţeniei. Sfinţirea nu este o operă şi lucrare a lui Dumnezeu îndreptată spre un obiect pasiv, ci răspunde unei aspiraţii a subiectului uman. Sfinţenia rămâne un deziderat pentru cel credincios posibil de realizat doar prin procesul de sfinţire. Dumnezeu este Izvorul Sfinţeniei şi cel ce sfinţeşte, sfinţenia este o conformare a omului cu sine şi cu Sinele suprem. Tema sfinţeniei şi sfinţirii comportă în Scriptură ideea de separare şi consacrare a individului/ a unei naţiunii.

Pentru o informare amănunţită şi temeinică a temei am recurs la ediţii scripturale recunoscute ale textului biblic precum: Biblia Hebraica Stuttgartensia, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1967-1977 editată de Karl Ellifger şi W. R. Kittel; Septuaginta: id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1982 editată de Alfred Rahlfs, The Peshitta, Peshitta Institute – Brill, Leiden, 2008.

Am ales să utilizez în studiu şi versiuni mai noi ale textului biblic din ediţii ca: Traduction Oecumenique de la Bible (TOB), Cerf/ Société Biblique Française, Paris, 2004; Septuaginta, traducere în limba română de Cristian Bădiliţă, Francisca Băltăceanu, Monica Broşteanu şi Dan Sluşanschi în colaborare cu pr. Ioan-Florin Florescu, Colegiul Noua Europă/Poliorom, Iaşi, 2004, respectiv volumele Biblia după textul ebraic Geneza, Exodul, Leviticul, Numerii, Deuteronomul ediţii îngrijite de Maria Francisca Băltăceanu şi Monica Broşteanu.

Citările biblice în limba română apar în teza din diverse ediţii scripturale specifice spaţiului ortodox ca: Biblia sau Sfânta Scriptură, Cluj-Napoca, Ed. Renaşterea, 2009, a ÎPS †Bartolomeu Anania; Biblia sau Sfânta Scriptură/tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe, cu aprobarea Sfântului Sinod, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă, 2019.

În capitolul 1 legat de stadiul actual al cercetării am enumerat atât studii occidentale cât şi cele specifice mediului românesc şi anume: volume, studii/articole şi surse patristice traduse de diverşi teologi români care constituie un instrument important studiului teologic disponibil oricărui cercetător care doreşte să-şi lărgescă orizontul gândirii biblice în sfera cărţii Leviticului. O primă prioritate în elaborarea temei au fost scrierile bibliştilor români dedicate temei/studiului pe cartea Leviticului; scrieri care în ultimele decenii un avut o uşoară creştere şi au constituit un real interes. Teze de doctorat care au avut ca fundament cartea Leviticul în mediu românesc sunt cele ale pr. profesor dr. Petre Semen şi pr. dr. Mihaiţă Popovici. Pr. Semen în expunerea tezei sale intitulată „Învăţătura despre sfânt şi sfinţenie în cărţile Vechiului Testament” (1990) a adus spre discuţie texte ale Vechiului Testament urmărind cum aghiografii au evidenţiat învăţătura despre sfânt şi

sfințenie până la plinirea lor în persoana Mântuitorului Iisus Hristos. Pr. Mihaiță Popovici în teza numită „Codul Sfințeniei din Cartea Levitic. Considerații și Aplicații la viața creștină de astăzi” publicată la editura Papirus Media (2013) prezintă o sinteză parțială a revelației mozaice sinaitice în care Legea semnifică de fapt o comoară dăruită nu numai evreilor ci întregii omeniri, scopul acesteia fiind „îndumnezeirea întregii Sale creații”.

Studiile occidentale/internaționale pe cărțile Pentateuhului, în special pe cartea Leviticul se găsesc într-o proporție considerabilă, fapt ce m-a determinat să le parcurg pe cele mai semnificative și de interes temei alese, optând pentru cele din limba engleză. Pe lângă prezentarea succintă pe care am transpus-o în teză referitor la studiile occidentale, acestea se regăsesc într-un număr considerabil în notele de subsol.

Capitolul 2 se concentrează pe trei delimitări conceptuale ale termenilor *tôra* – „lege, *kadoș* – „sfânt” și *bērît* – „legământ, extras din Tora care reflectă o privire retrospectivă, în care este ipostaziată problematica sfințeniei. Ebraic *Tôra* care se traduce impropriu prin „lege”, termenul mai semnifică și „învățământ”, respectiv „direcție”. Termenul figurează în secvențe precum: „Cartea Legii” (*seper hattôrâ*)” respectiv „cartea legii lui Moise” (*seper tôrat Moșeh*) cu înțeles comun. Traducerea termenului ebraic *tôra* prin *nomos* în LXX după unii cercetători ar denatura înțelesul și s-ar pierde din esența cuvântului de bază.

Un alt termen supus analizei a fost (*kadoș*) – „sfânt” ce provine de la rădacina ebraică „*qds*” ce semnifică „a fi sfânt, a sfinți”; *kadoș* apare fie ca verb, substantiv și adjectiv în peste 850 de referințe a VT. Unii din cercetători sunt de părere că sfințenia nu este inerentă creației, ci vine după ordinea lui Dumnezeu, așadar Iahve sfințește/pune deoparte Sabatul, Israelul și ceata preoțească.

În conturarea temei de sfințenie-sfințire propus cercetării a fost ales și termenul ebraic *bērît* ce are semnificația de „legământ sau alianță”. Termenul similar legământului în limba greaca este *diathēkē*. Între națiuni termenul *bērît* desemna tratat/alianță de prietenie, între indivizi apare sub forma unui acord/tratat; mai apare cu sens de obligație (vasalitate) între monarh și supușii săi. Legământul lui Iahve ilustra și pretindea sfințenie.

În cadrul capitolului al 3-lea am abordat ceea ce semnifică „Sfânt” și „sfințenie” în Pentateuh dar și în viziunea Noului Testament. Actul creației îl desemnează încă de la început pe Iahve – inițiatorul sfințirii. Dumnezeu hotărăște ca o zi din cele șapte zile ale facerii să devină unică prin binecuvântare și sfințire. Scriptura Facerii (Fac 2,1) sumarizează lucrarea dumnezeirii pe perioada celor șase zile ale creației, etapa creației se încheie lăsând loc altei etape din istoria omenirii, aceea a procreației. Iahve își consacră a șaptea zi pentru a reflecta asupra întregii sale înfăptuiri – de fapt aceasta încetare a activității Sale nu altceva este decât o continuitate a cugetării Sale zilnice (Fac 1,31). Toate lucrările dumnezeirii insuflă sfințenie – toate ale Sale exprimă desăvârșire. Sfințirea zilei a șaptea în pasajul creației din Facerea ne insuflă ideea de separare. În deslușirea semnificației zilei a șaptea, cele două acțiuni ale divinității – rostirea binecuvântării și respectiv sfințirea propriu-zisă trebuie privite ca un întreg.

Scopul inițial al Sabatului a fost evidențiat chiar de Iisus Mântuitorul în Sfânta Evanghelie după Marcu anume că: „... Sâmbăta a fost făcută pentru om, iar nu omul pentru sâmbătă” – Mc 2,27. Succesiunea zilelor creației până la ziua a șaptea anticipează trepte ale sfințeniei pe care omul

ar trebui să le parcurgă în timpul celor șase zile, ca apoi în cea de-a șaptea zi să se consacre sfințirii inițial decretate. Viața omului credincios este proces continuu de sfințire. Toate zilele sunt deosebite, dar un loc deosebit o are ziua de odihnă a Domnului prin faptul că prin ea omul beneficiază de odihnă, binecuvântare și posibilitate a sfințirii.

Limbajul sfințeniei este remarcat ca fiind absent în scriptura Facerii, el apare numai atunci când Dumnezeu sfințește Sabatul (Fac 2, 3). Nimeni din Facerea nu este numit sfânt sau chiar provocat a fi sfânt. Noe este „drept” (*šaddîq*) și „fără vină” (*tāmîm*), dar nu „sfânt” (*qādōš*) (Fac 6,9). Domnul îl cheamă pe Avraam să fie ireproșabil (*tāmîm* – Fac 17,1), dar El nu-l cere niciodată sfințenie.

În cuprinsul cărții Ieșirea cuvântul *sfânt* apare ca atribut al unor locuri, obiecte, zile, acțiuni. Când se afirmă că ființele umane (Ieș 13,2), veșmintele (Ieș 29,5), obiectele (Ieș 29,44), sărbătorile (Ieș 12,16) sau locurile (Ieș 3,5) sunt sfinte semnifică că acestea sunt repartizate sferei divine. În dialogul lui Iahve cu Moise apar doi termeni care subliniază în mod direct sfințenia: *māqôm* și *admat-qōdeš*. Cel dintâi este un termen tehnic care în ebraica biblică este uzitat pentru „sanctuar” sau „loc sfânt” (Fac 28,11.19), iar cel de-al doilea ce semnifică „pământ sfânt” semnaleză ideea de spațiu sacru. Mai literal, sintagma ebraică *admat-qōdeš* ar trebui să fie tradusă ca „țara sfințeniei”. Sfințirea și răscumpărarea (*pādâ*) sunt două teme care străbat cărțile *Torei* (Ieș 13,2; Num 3,12-13; 8,17-18; 18,15-18; Deut 15,19) și care ridică diverse probleme în interpretare. Sfințirea sau afierosirea o regăsim în cerința divină referitoare la întâii născuți ai lui Israel.

Tema sfințirii/consacrării se reia în cartea Ieșirii în contextul legiferării Sabatului ca sărbătoare oficială așa cum reiese din darea Legii de pe Sinai, Sabatul devenind astfel unica sărbătoare poruncită în Decalog cu rădăcini în istoria Facerii. Legământul de pe Sinai legifera ca ziua a șaptea să fie zi de odihnă consacrată/sfințită Domnului în care atât israelitului cât și străinului i se interzicea activitatea fizică în acea zi. Afirmația cu caracter normativ „Adu-ți aminte de ziua odihnei ca să o sfințești” (*zākōwr 'et- yōwm haššabbāt laqaddāšōw*) evidențiază că amintirea nu este doar un act mental, ci implică participarea fizică a oricărei persoane la un ritual adecvat comemorării.

Diferitele ritualuri și ceremonialuri prezentate minuțios în Levitic au ca scop trasarea cadrului social și moral al vieții poporului evreu. Din multitudinea jertfelor aduse de popor la cortul adunării (arderii de tot/holocausturi, jertfe de mâncare, jertfele de împăcare, jertfele pentru păcat, jertfele pentru vinovăție, jertfele de ispășire) desprindem ideea unor modalități prin care poporul putea accede la sfințire. Toate prinoasele aduse lui Iahve trebuiau să respecte directivele divine.

Preoții în Sfânta Scriptură sunt reprezentați de un grup separat de oameni aleși de divinitate, al căror statut este hotărât prin mijloace oraculare și printr-un decret divin (Num 17). Corpul preoțesc trebuia să se păzească de tot îi putea întina; ei înșisi trebuiau să aibă o ținută morală ireproșabilă pentru a nu contamina cortul/lucrurile sfinte. Cortul adunării era întinat dacă slujirea preoțească nu era după tiparul legii preoțești; bunul mers al națiunii depindea și de felul cum legea era diseminată poporului de către ceata preoțească.

Revelarea sfințeniei divine comportă două etape, cea dintâi a VT prin care Iahve și-a destăinuit sfințenia Sa în diverse circumstanțe/chipuri lui Israel, iar cea de a doua a NT în care

sfințenia este întrupată în Însuși persoana Mântuitorului Iisus primind o dimensiune absolută; prin Hristos omenirea a primit o nouă deschidere eshatologică a existenței, o perspectivă a învierii.

Sfințenia în Scriptura noutestamentară devine un proces de transfigurare subiectivă a credinciosului printr-o participare nemijlocită la viața lui Iisus Hristos. Terminologia noutestamentară sugerează distincția dintre sfințenie a cărui izvor este însuși Dumnezeu și sfințenia care indică caracterul poporului lui Dumnezeu. În Noul Testament sfințenia apare conturată printr-o terminologie specifică. Cuvântul *ἅγιος* în Evanghelii este atribuit atât Mântuitorului Iisus Hristos cât, unor persoane din anturajul său (Mc 6,20) dar și lucrurilor (Mt 23,17.19). Limbajul sfințeniei nu apare uniform în Evanghelii; în Evanghelia după Matei conduita credincioșilor nu este redată prin „sfințenie”, ci este utilizat un termen specific grecesc *δικαιοσύνη* – *dikaioynē* (dreptate).

În cartea Faptele Apostolilor există mai multe ocurențe ale lui *ἅγιος*, cu referire la Duhul Sfânt (41 de ocurențe din 53). Atribuirea sfințeniei Duhului este cea care diferențiază terminologia Noului Testament de cea a Vechiului. Conceptul paulin rezumă termenul *sfânt* ca semnificând „neavând pată sau zbârcitură, ori altceva de acest fel” (Ef 5,27). Scriind credincioșilor din Corint Ap Pavel („Bisericii lui Dumnezeu care este în Corint, celor sfințiți în Iisus Hristos, celor numiți sfinți, împreună cu toți cei ce cheamă numele Domnului nostru Iisus Hristos”) îi numește sfinți. Participiu perfect pasiv *hegiasmenois* – „fiind sfințit”, uzitat de apostol indica o acțiune în trecut, cu Hristos Iisus ca agent și cu un efect continuu în prezent, *hagiois* (*sfânt*) indică urmarea procesului de sfințire. „Căutați pacea cu toți și sfințenia, fără de care nimeni nu va vedea pe Domnul” (Evr 12,14) este o chemare la sfințenie și în același timp un avertisment pentru viitor.

Căutarea în NT pe tema sfințeniei se încheie cu perspectiva petrină. Inspirat din tradiția iudaică pe care o cunoștea Petru le scrie țintit destinatarilor: „Fiți sfinți, pentru că Eu sunt Sfânt”, motivându-i pe credincioși să aibă o viață de sfințenie.

În capitolul 4 subiectul sfințeniei este expus din perspectiva rabinică. Rabinii îl considerau pe Dumnezeu „Sfântul Unic” (binecuvântat fie El!). Cuvântul sfințenie adresat divinității are un înțeles excepțional. Dumnezeu rămâne Unicul – singurul sfânt, El este o perfecțiune inaccesibilă oricărei ființe omenești. Legea în accepțiunea rabinilor reprezintă deasemenea o sursă a sfințeniei. Fiecare poruncă nouă pe care Iahve i-o dăruiește lui Israel semnifică o adăugire la sfințenia poporului Său. Oricât de mult s-ar sfinți un evreu va trebui să țină seama de faptul că sfințenia lui Iahve este superioară și mai presus de gradul de sfințenie pe care l-ar putea atinge. În fața acestei realități obiective a perfecțiunii și sfințeniei lui Iahve rabinii insistă că orice evreu trebuie să se abțină de la orice activitate care ar putea aduce un prejudiciu și vreo dezonorare lui Iahve. Israel este păzitorul reputației Sale în lume; orice acțiune poate să-L onoreze sau să antreneze *hilul hașem* (profanarea numelui lui Iahve)

Capitolul 5 ilustrează sfințenia în literatura patristică cea a lui Origen și a lui Chiril al Alexandriei. În învățătura lui Origen „a fi sfânt” pornește de la ideea de detașare/separare față de lume și „de fratele ce umblă în dezordine și nu după datinile apostolice”. Separarea înseamnă pentru Origen o trăire aparte „în privința faptelor”, altfel spus puterea de a te deosebi de cei din jurul tău. Asemeni învățăturii apostolice, Origen, Sfântului Duh îi atribuie lucrarea sfințirii. Sfântul

Duh este acea putere sfințitoare „de care vor avea parte toți cei ce s-au învrednicit a fi sfinți prin har”. Duhul are o lucrare înnoitoare în viața celor ce ascultă de chemarea lui Hristos; are menirea de a-și crea El însuși un popor nou și puterea să înnoiească fața pământului; prin darul Duhului credinciosul va „dezbrăca omul cel vechi dimpreună cu toate faptele lui” și va primi darurile vieții cele noi. Origen socotește că viața celor sfințiți va căpăta o valoare inestimabilă în fața morții; moartea nu este decât o trecere a celor credincioși, o poartă spre veșnicia eternului Dumnezeu; sfințenia celor credincioși întotdeauna îi va încuraja spre un sacrificiu suprem – cel al martirajului; moartea obștească este de puțină valoare – „lipsită de evlavie”, pe când moartea „de dragul evlaviei și al sfințeniei” învrednicește credinciosul cu o eternitate fericită lângă Dumnezeu.

Învățătura despre sfințenie la Chiril transpune prin modul cum pune problema în diverse situații ce necesită lămuriri teologice, sfințenia este asemeni unui fundal pe care se bazează întregul său studiu. Opera sa exegetică creionează un univers teologic cu un semantism extrem de greu de a fi ilustrat. Textele studiului întreprins fac parte din diverse lucrări exegetice pentru a surprinde cât mai fidel ideea a ceea ce este pentru Chiril sfințenia. În a sa accepție oamenilor sfinți, credincioșilor li se atribuie de către Dumnezeu lucrări sfinte. Sf. Chiril consideră lucrarea de predicare a Evangheliei („sfânta slujire a predicii mântuitoare”) o slujire sfântă, oamenilor sfinți asemeni ucenicilor lui Iisus li se încredințează slujbe asemeni caracterului lor înnoit. Biserica este locul cel mai potrivit pentru „sfintele lucrări” deoarece „în ea se săvârșește în mod necesar taina lui Hristos”. Biserica este locul lucrărilor sfinte, cadrul legilativ nou testamentar hărăzit de Dumnezeu tuturor credincioșilor prin Hristos (Mt 16,18). Părtașia cu viața de sfințenie înseamnă acceptarea Fiului lui Dumnezeu și a lucrării sale mântuitoare, a cadrului euharistic ce face posibil acest deziderat („Căci cei ce n-au primit pe Fiul prin binecuvântare tainică rămân nepărtași de viața întru sfințenie și fericire”). Viața de sfințenie e viața cea adevărată a cărui sfârșit este în fericire.

În capitolul 6 al tezei am expus acele prescripții pentru practicarea sfințeniei așa cum apar în Codul Sfințeniei. Secțiunea din Leviticul 17-27 este numit de cercetătorii Scripturii „Codul sfințeniei” (Holiness Code) deoarece se distinge de restul cărții atât prin limbaj cât și prin preocupările sale specifice. În toate aceste capitole din Leviticul preocuparea pentru o viață sfântă a poporului ocupă o poziție centrală, sistemele de sacrificii/puritate rituală amintite anterior rămân în plan secund.

Jertfa și sângele sunt elemente ale sfințirii în cadrul Codului, ele constituie pietre de temelie în stabilirea relației om-Dumnezeu în iconografia vechitamentară. Crezul/practica ebraică etaleză în contrast cu alte credințe, o altă fațetă a sângelui aceea de agent purificator și conservator universal. Pecetluirea legământului din Sinai era exclusiv cu sânge, sângele animalelor considerate pure, de aceea și legile din prologul Codului Sfințeniei converg toate spre un singur pivot: îngerarea sângelui. Interdicția consumului de sânge a fost reglementată de Iahve prin legământul noahic (Fac 9,4) însă legea levitică este cea care validează și întărește porunca enunțată anterior în Facerea.

În contrast cu sfințenia pretinsă de Iahve poporului Său este impuritatea/abomiția pe care poporul va trebui să o evite. Un act abominabil după legea iahvistă trebuie privit întotdeauna cu dezgust sau ură. Abomiția se întâlnește atât între grupurile etnice ce contrastează prin diversitate,

dar apare și în contrast cu pretențiile lui Iahve pentru poporul Său ales Israel. Termenii ebraici care descriu abominația în VT sunt *tô'ēbâ*, *šegeš* și *pigull*. Cel mai ocurent termen dintre cei trei este *tô'ēbâ*; termenul apare în Biblia ebraică de 116 ori ca substantiv și de 23 de ori ca verb – *taab*, *tô'ēbâ* apare într-o varietate de contexte pornind de la prohibițiile alimentare (Deut 14,3), referințe la practici idolatre (Deut 12,31; 13,15), dar exprimă dezgustul și în magia ca mijloc divinotoriu de cunoaștere a viitorului (Deut 18,12); *tô'ēbâ* continuă cu acele serii de infracțiuni ce țin de imoralitatea sexuală (Lev 18,22) și atinge spre final acele abateri etice din Tora (Deut 25,14-16). Aspectul abominabil este ilustrat în Sfânta Scriptură înainte de Sinai și apare ca rezultat a interacțiunilor între diverse popoare (egipteni-evrei), dar după etapa revelației conceptul apare clar conturat prin legi specifice.

Legi dietetice expuse în capitolul 11 din cartea Leviticul a avut ca scop evitarea contaminării națiunii cu lucruri considerate a fi impure. Legile în ceea ce privește alimentația au atins/conturat două scopuri pentru Israel. Mai întâi legile alimentare sunt legate de creație, desemnând că puterea asupra vieții create rămâne atributul și prerogativa Făcătorului; iar cel de-al doilea scop al acestor legii denotă separarea, practic un aspect unic ce îl va diferenția pe Israel dintre toate națiunile pământului, ținta fiind ca Israel să devină o moștenire unică a lui Iahve. Israeliții prin faptul că se opuneau consumului de alimente necurate constituia pe de altă parte și o protecție împotriva deprinderilor vieții cultice a națiunilor păgâne de care era înconjurat. Înlăturarea a tot ceea ce este considerat impur și care ar provoca dezgust lui Iahve prin consum denotă sfințenie.

Depărtarea de obiceiurile păgâne ale imoralității se constituie ca prim pas în calea sfințirii pentru Israel (Lev 18). Reverența israelitului față de divinitate se evidențiază din prețuirea sfințelilor porunci ale Legii lui Dumnezeu. Capitolul 18 al Leviticului surprinde acele porunci ce privesc viața conjugală a individului - ca expresie a voinței lui Dumnezeu, a unei ordini pe care a așezat-o Iahve Făcătorul în Eden primilor oameni făcuți în mod special și binecuvântați a fi rodnici. În binecuvântarea rostită de Dumnezeu în zilele creației se include și aspectul demografic, protopărinților noștri Dumnezeu a rostit binecuvântarea de a procrea. În interpretarea binecuvântării din istoria primară teologiei sunt unanimi: „binecuvântarea este puterea fertilității”. Binecuvântarea de a procrea distinge „făpturile vii” oameni și animale de elementele universului: soare, lună, stele. Capacitatea de a reproduce este definiția fundamentală a ceea ce înseamnă a fi o „făptură vie”.

Orice tip de impuritate ar fi de ordin „ritual” sau „moral” practicat de Israel din practicile popoarelor din vecinătate se constituie ca afront direct Legii lui Iahve. O acumulare a unui anumit tip de impuritate îl va face pe Dumnezeu să își părăsească tabăra/templul de mai târziu și să își retragă binecuvântările Sale; cazul cel mai nefavorabil însă pentru națiunea israelită era posibilitatea de a fi vărsat (alungat) din țara sa. Israel va fi azvârlit ca ceva nefolositor dacă nu va respecta poruncile ce i se adresează. Sensul literal al termenului ebraic *wattāqi* (Lev 18,24) este „a vomita” (a vărsa) și exemplifică modul prin care Israel va fi lepădat ca națiune din țara pe care Iahve i-a pregătit-o ca moștenire dacă va săvârși acele practici păgâne.

Legile (cazuistice/apodictice) pentru o viață de sfințenie din Cod (Lev 19) vin să clarifice cadrul tip al sfințeniei comunitare rezumat în chemarea poporului Israel de către Iahve (v.2). Conform Scripturii și întregii tradiții iudaice/creștine sfințenia reprezintă un alt atribut al dumnezeirii, dovedit prin creație și tot ceea ce decurge din aceasta; ființa lui Dumnezeu este *raison d'être* pentru toate legile de curățenie, rituală și morală. Lev 19,2 rezumă mai bine decât oricare alt text cerința cea mai profundă a tradiției biblice – sfințenia. Dumnezeu este cel Sfânt, pretinde sfințenia și de asemenea, o acordă cu bunăvoință. Lui Moise i s-a poruncit ca acest cap. 19 să îl declame „la toată obștea fiilor lui Israel”. Rabinii sunt de părere că această sfințenie nu este dăruită numai preoților, ci și leviților și întregii comunități israelite. În Levitic 19, 18 porunca iubirii aproapelui constituie cea mai notabilă secvență, cea mai profundă apoftegmă enunțată vreodată în Levitic; iubirea de semeni este epicentrul și totodată constituie toposul scriptural al doctrinei fariseice, porunca exprimă principiul central al Scripturii, coordonata relaționării dintre Dumnezeu și oameni. Sfințenie înseamnă iubirea de aproapele. Iubirea față de semeni este exprimată prin vb. ebraic *ahab*– „a iubi”. Capitolul cuprinde îndatoriri religioase, obligații etice precum și alte îndatoriri care au ca scop stabilirea unui climat al sfințeniei.

Capitolul 7 prezintă pe Dumnezeu ca unicul izvor al sfințeniei. Dumnezeu nu are termeni comparativi nici cantitativi și nici calitativi pentru a fi evaluat; totul ar fi o pură nebunie ca omul să Îi găsească egal în Univers deoarece El se distinge de tot ce este comun prin transcendența și imanența Sa. Aproximarea Domnului față de om prin revelarea sfințeniei Sale îi dă posibilitatea acestuia de a se sfinți, practic i se conferă un drept al sfințirii, un *dat* pentru devenire în conformitate cu El.

Când vorbim despre Dumnezeu ca unicul izvor al sfințeniei, vorbim de fapt despre cele trei persoane ale dumnezeirii: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. În conținutul dogmei Sfintei Treimi aflăm că Dumnezeu este unul în Ființă și întreit în Persoane: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh; acest mare adevăr are o tainică profunzime fără de egal și o greutate teologică imposibil de cuantificat. Scriptura VT ni-l revelează cu preponderență pe Tatăl, dar din textele veterotestamentare reiese că Duhul Sfânt era cu Tatăl la creație și alături de El era marea taină (Col 1,26) prevestită la Facere (Fac 3,15) și descoperită „în zilele acestea mai de pe urmă” – Fiul cel făgăduit (In 1,10; Rom 11,36). Dacă Tatăl este „Sfântul lui Israel” (*kī'ēlōhīm qəḏōšīm hū*) cel ce vine de la Tatăl va avea și El aceeași *ousia* (οὐσία). Duhul Sfânt a venit să continue lucrarea Tatălui ce s-a înfăptuit în Fiul Său Iisus Hristos. Perihoreza treimică exprimă pe lângă unitate și sfințenie absolută.

Un alt aspect evidentiat în capitolul 7 este acela de a contura sfințenia din perspectiva istoriei biblice. A așeza sfințenia în cele trei mai unități de timp (trecut, prezent și viitor) presupune a avea o imagine parțială asupra temei în fiecare epocă biblică. Prima etapă este specifică lui Avraam ca prim reprezentant al viitoarei națiuni israelite; chemarea lui Avraam implica ideea de separare ca prim aspect; fiind urmată de o altă etapă a sfințirii ce se deschide în contextul revelației sinaitice, aici sfințirea este enunțată ca poruncă ce trebuie îndeplinită. Lui Israel i se poruncește a se sfinți și i se specifică și modul în care trebuie împlinită sfințenia. Legea este de sorginte divină, împlinirea cu rigurozitate acorda individului în vremea de atunci starea de sfințenie.

Învățătura despre sfințenie și sfințire a comunității creștine din primul secol are ca punct de reper textele veterotestamentare; primii creștini au considerat Biblia evreiască (Vechiul Testament) ca fiind singura carte a cărei autoritate și-au asumat-o în întregime, dimensiunea profetică a VT au ocupat un loc special. Sfințenia și sfințirea rămân în învățătura Evangheliei subiecte de actualitate. Venirea în lume a Mântuitorului Hristos marchează o altă etapă a revelației divine, Hristos fiind împlinitorul Legii în sensul cel mai profund. În Predica de pe Munte, Mântuitorul a vorbit despre desăvârșirea/perfecțiunea (τέλειός) pe care o are Tatăl Dumnezeu; desăvârșirea ce poate fi asimilată de toți acei care îl urmează. Mărturia Fiului despre Tatăl nu vine să completeze imaginea Tatălui ci reprezintă o confirmare a ceea ce este de fapt El.

Sfințirea este deasemenea lucrarea a Sfântului Duh. Duhul este cel ce consacră pe om în demnitatea sa împărătească îndrumându-l spre vocația sa inițială de a-L asculta pe Tatăl. Venirea Duhului la Cinzecime este dovada mijlocirii Fiului înaintea Tatălui, este condiționată de reînțoarcerea Fiului la Tatăl (In 16,7). Cinzecimea apare ca un țel ultim al iconomiei dumnezeiești pe pământ. Cei ce se împărtășesc din Duhul îi împărtășesc sfințenia, se bucură de harul Său atât cât este cu putință firii lor pământești, nu pe cât El ar putea să le dăruiască. Pentru înfăptuirea unirii cu Duhul este necesar ca omul să se depărteze de stricăciunea care l-a contaminat. Pentru ca Sfântul Duh să lucreze sfințenia trebuie ca omul să își lepede trăirea păcătoasă și să se lipească de Domnul pentru a fi cu El un singur duh.

Sfințenia este caracteristica inerentă a dumnezeirii pe care o împărtășește și omului. Sfințenia comportă două ipostazieri sub aspectul de *dat* și efectul de *devenire*. Noțiunea de *Dat* expune ideea că în firea omului creat există potențial sfințirea; ea este presupusă de conceptul asemănare – *demut* (ebr.). Devenirea implică latura umană; omul căzut redescoperă posibilitatea sfințirii prin alipirea de Iahve și în Vechiul Testament este exprimată prin conceptele enunțate în Tora; Berit; Codul Sfințeniei.

Originalitatea tezei constă în coagularea unor idei ce alcătuiesc obiectul temei „sfințeniei și sfințirii” pornind de la textul biblic de bază al Torei (Leviticul) și a căutării valențelor acestora pe parcursului corpusului vechitestamentar. Tema sfințeniei/sfințirii variază o dată cu etapele revelației; fiecare etapă istorică deține un anumit gradient de complementaritate.

Bibliografie

Ediții ale Sfintei Scripturi

- ALAND Barbara and Kurt et.alii., *The Greek-English New Testament*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2012.
- ALTER Robert, *The Hebrew Bible: Torah*, vol. 1, W.W. Norton & Company, New York, 2019.
- ANANIA Bartolomeu Valeriu, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2009.
- BĂDILIȚĂ Cristian et al., *Septuaginta: Geneza, Exodul, Leviticul, Numerii, Deuteronomul*, Colegiul Noua Europă, Polirom, Iași, 2004.
- BĂLTĂCEANU Maria Francisca et al., *Biblia după Textul Ebraic: Exodul, Leviticul*, Humanitas, București, 2019.
- BĂLTĂCEANU Maria Francisca et al., *Biblia după Textul Ebraic: Geneza*, Humanitas, București, 2017.
- Băltăceanu Maria Francisca et al., *Biblia după Textul Ebraic: Iosua, Judecătorii*, Humanitas, București, 2022.
- Băltăceanu Maria Francisca et al., *Biblia după Textul Ebraic: Numerii, Deuteronomul*, Humanitas, București, 2021.
- Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură - Biblia Șerban 1688/Biblia de la București.
- *Biblia sau Sfânta Scriptura* tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2019), 281.
- *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Țeoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, EIBMBOR, București, 1988.
- *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Țeoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.
- ELLIFGER Karl și KITTEL W. R. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1967-1977.
- RADU Vasile, Gala Galaction, *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament*, Tradusă după Textele Originale Ebraice și Grecești, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1939.
- RAHLFS Alfred *Septuaginta: id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1982.
- The Peshitta, Peshitta Institute – Brill, Leiden, 2008.

- Traduction Oecuménique de la Bible, Société biblique française, Éditions du Cerf, Paris, 2004

Dictionare, Enciclopedii, Lexicoane, Gramatici, Concordanțe Biblice

- ACHTEMEIER Paul J., *The HarperCollins Bible Dictionary* (New York: HarperCollins Publishers, 1996).
- ALEXANDER Desmond T., BAKER David W., *Dictionary of the Old Testament: Pentateuch* (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2003).
- AVERY-PECK Alan J., Jacob NEUSNER, *The Routledge Dictionary of Judaism* (Routledge Dictionaries), (New York, London: Routledge, 2004).
- BAUER'S Walter și Frederick William Danker(ed.), *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Fourth edition, (BDAG), (Chicago, London: University of Chicago Press, 2021).
- BEEKES Robert, *Etymological Dictionary of Greek* (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series v.10/2), vol. 2 (Leiden, Boston: Brill, 2010).
- BOTTERWECK G. Johannes, Helmer RINGGREN, *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. 6 (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans, Publishing Co., 1990).
- BOTTERWECK G. Johannes, Helmer RINGGREN, *Theological dictionary of the Old Testament*, vol. 2 (Grand Rapids: William B.Eerdmans Publishing Co, 1975, 1999).
- BOTTERWECK G. Johannes, Helmer RINGGREN, *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. 4 (Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Co., 1980).
- BOTTERWECK G. Johannes, Helmer RINGGREN, Heinz-Josef FABRY, *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. 11, trad. David E. Green and Douglas W. Stott (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans, Publishing Co., 2001).
- BOTTERWECK G. Johannes, Helmer RINGGREN, Heinz-Josef FABRY, *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. 12 trad. David E. Green and Douglas W. Stott (Grands Rapids: William B. Eerdmans Publishing, 2003).
- BOTTERWECK G. Johannes, Helmer RINGGREN, Heinz-Josef FABRY, *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. 15 trad. David E. Green and Douglas W. Stott (Grands Rapids: William B. Eerdmans Publishing, 2006).
- BOTTERWECK G. Johannes, Helmer RINGGREN, Heinz-Josef FABRY, *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. 14, trad. David E. Green and Douglas W. Stott (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans, Publishing Co., 2004).
- BOTTERWECK G. Johannes, Helmer RINGGREN, Heinz-Josef FABRY, *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. 8, trad. Douglas W. Stott (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans, Publishing Co., 1997).
- BOTTERWECK G. Johannes, Helmer RINGGREN, Heinz-Josef FABRY, *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. 10, trad. David E. Green and Douglas W. Stott (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans, Publishing Co., 1999).

- BOTTERWECK G. Johannes, Helmer RINGGREN, Heinz-Josef FABRY, *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. 9 trad. David E. Green and Douglas W. Stott (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans, Publishing Co., 1998).
- BOTTERWECK Johannes G., Helmer RINGGREN, *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. 1 (Grand Rapids: William B.Eerdmans Publishing Co., 1974, 1997).
- BRIA Ioan, *Dicționar de teologie ortodoxă* (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994).
- BROWN Francis, S. R. DRIVER, BRIGGS Charles A., *The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon* (Peabody, Massachusetts: Hendrickson Publishers, Inc., 2000).
- CORSWANT W., *A Dictionary of Life in Bible Times* (London: Hodder & Stoughton, 1960).
- DOUGLAS J.D., *Dicționar Biblic*, trad. de Livius T.Percy și Ioan F.Tipei, (Oradea, Ed. Cartea Creștină, 2015).
- EDZARD Dietz Otto, *Sumerian Grammar* (Handbook of Oriental Studies. Section 1, Near and Middle East, vol. 71), (Leiden, Boston: Brill, 2003).
- FOHRER Georg et al., *Hebrew and Aramaic Dictionary of the Old Testament* (Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1973).
- FREEDMAN David Noel (ed.), *The Anchor Yale Bible Dictionary*, vol. 3 H-J (New York: Doubleday, 1992).
- FURST Julius, *A Hebrew & Chaldee Lexicon to the Old Testament*, trad. Samuel Davidson (Leipzig: Bernhard Tauchnitz, 1867).
- GESENIUS H. William F., *Gesenius' Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament Scriptures*, trad. Samuel Prideaux Tregelles (Grand Rapids, Michigan: WM. B. Eerdmans Publishing Company, 1964).
- GESENIUS Wilhelm, *Gesenius' Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament Scriptures: Numerically Coded to Strong's Exhaustive Concordance, with an English Index of More Than 12,000 Entries*, trad. Samuel Prideaux Tregelles (Grand Rapids, Michigan: Baker Books, 1997).
- GREEN Joel B., Jeannine K. BROWN, Nicholas PERRIN, *Dictionary of Jesus and the Gospels*, 2nd ed. (IVP Bible Dictionary), (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2013).
- GREGORY Lint A., *Hebrew English Dictionary Pe-Resh* (The Complete Biblical Library, Volume 21) (Springfield, Missouri: World Library Press Inc, 1996).
- HARRIS R. Laird, ARCHER Gleason L. Jr, WALTKE Bruce K., *Dicionário Internacional de Teologia do Antigo Testamento*, trad. Márcio Loureiro Redondo, Luiz A. T. Sayao, Carlos Osvaldo C. Pinto (São Paulo: Vida Nova, 1998).
- HARRIS R. Laird, ARCHER Gleason L. Jr., WALTKE Bruce K., *Theological Wordbook of the Old Testament*, vol. 2 (Chicago, Moody Press, 1980), 605.
- HOLLADAY William Lee, *A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* (Leiden: E. J. Brill; Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans, 1991).

- JENNI Ernest, Claus Westermann, *Dizionario teologico dell'Antico Testamento*, vol. 2 (Torino: Marietti, 1978), 98-100
- Jeremy BLACK, Andrew GEORGE, Nicholas POSTGATE, *Concise Dictionary of Akkadian* (Santag) 2nd (corrected) printing (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2000).
- KOGAN Leonid et al., *Etymological Dictionary of Akkadian, Volume 1: Roots Beginning with P and B* (Boston/Berlin: De Gruyter, 2020).
- LIDDELL Henry George, Robert SCOTT, *Liddell and Scott's Greek-English lexicon, abridged: the little Liddell* (Simon Wallenberg Press, 2007).
- LUST Johan, EYNIKEL Erik, HAUSPIE Katrin, *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Part II K-Ω (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1996).
- McKENZIE John L., S.J., *Dictionary of the Bible* (New York, London, Toronto, Sydney: A Touchstone Book, 1995).
- MOUNCE William D., *Mounce's Complete Expository Dictionary of Old and New Testament Words* (Grand Rapids, Michigan: Zondervan Academic, 2006).
- MURAOKA Takamitsu, *A Greek-English lexicon of the Septuagint* (twelve prophets), (Leuven, Belgium: Peeters, 1993).
- PARKER James N., M.D. and PARKER Philip M, *Tularemia – A Medical Dictionary, Bibliography, and Annotated Research Guide to Internet References* (San Diego: Icon Health Publications, 2004).
- REID G. Daniel, *Dicționarul Noului Testament. Un compendiu de învățătură biblică contemporană într-un singur volum*, trad. Lucian Ciupe, Timotei Manta (Oradea: Casa Cărții, 2008).
- RENN Stephen D., *Expository Dictionary of Bible Words: Word Studies for Key English Bible Words Based on the Hebrew and Greek Texts* (Peabody, Massachusetts: Hendrickson Publishers Inc., 2005).
- Smith WILLIAM, *Smith's Bible Dictionary* (revised edition) (Nashville, Tennessee: Holman Bible Publishers, 1990).
- TOORN Karel van der, BECKING Bob, VAN DER HORST Pieter W., *Dictionary of Deities and Demons in the Bible (DDD)*, Second Edition (Leiden, Boston, Köln: Brill; Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1999).
- TRENCHARD Warren C., *A Concise Dictionary of New Testament Greek* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).
- UNGER Merrill F., *The New Unger's Bible Dictionary*, ed. R. K. Harrison (Chicago, Moody Publishers, 2005).
- UNGER Merrill F., *Unger's Bible Dictionary* (Chicago: Moody Press, 1957).
- UNGER Merrill Frederick, *Unger's Bible handbook: An Essential Guide to Understanding the Bible* (Chicago: Moody Press, 1967), 271.
- VanGEMEREN Willem A. (ed.), *New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis* (vol. 1), (Grand Rapids, Michigan: Zondervan Publishing House, 1997).

- VANHOOZER Kevin J., *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible* (Grand Rapids: Baker Academic, 2005).
- W.E. VINE, *Vine's Expository Dictionary of Old and New Testament Words - Complete in One Volume*, ed. Frederick F. Bruce, (New Jersey: Fleming H. Revell Company, 1981).

Resurse și Studii Iudaice și Semitice

- ABRAHAM BEN MEIR IBN EZRA, *Ibn Ezra's Commentary on the Pentateuch: Leviticus*, trad. H. Norman Strickman și Arthur M. Silver (New York: Menorah Publishing Company, 2004).
- Alan L. MITTLEMAN, „Introduction Holiness in Jewish Thought,” în *Holiness in Jewish Thought*, ed. Alan L. Mittleman (Oxford: Oxford University Press 2018).
- BEN ZVI Ehud, *Micah*, în *FOTL XXI-B* (Grand Rapids, Michigan/ Cambridge, U.K: William B. Eerdmans Publishing Company, 2000).
- BERENBAUM Michael, SKOLNIK Fred, *Encyclopaedia Judaica* (Second Edition) *Volume 1: Aa–Alp* (Detroit: Thomson Gale, Macmillan Reference USA, 2007).
- BERENBAUM Michael, SKOLNIK Fred, *Encyclopaedia Judaica* (Second Edition) *Volume 7: Fey–Gor* (Detroit: Thomson Gale, Macmillan Reference USA, 2007).
- BERENBAUM Michael, SKOLNIK Fred, *Encyclopaedia Judaica* (Second Edition) *Volume 5: Coh–Doz*, (Detroit: Thomson Gale, Macmillan Reference USA, 2007).
- BERENBAUM Michael, SKOLNIK Fred, *Encyclopaedia Judaica, Volume 15: Nat – Per* (Detroit: Thomson Gale, Macmillan Reference USA, 2007).
- BERENBAUM Michael, SKOLNIK Fred, *Encyclopaedia Judaica, Volume 8: Gos - Hep* (Detroit: Thomson Gale, Macmillan Reference USA, 2007).
- BOKSER Ben Zion BOKSER, BOKSER Baruch M., *The Talmud Selected Writings* (Classics of Western Spirituality), (New York/ Mahwah: Paulist Press, 1989).
- BUXBAUM Yitzhak, *The Life and Teachings of Hillel* (Lanham/Boulder: Rowman&Littlefield Publishers, 1994).
- COGAN Mordechai, *I Kings: A New Translation With Introduction and Commentary*, în *AB 10* (New York: Doubleday, 2001).
- COHEN, A., *Talmudul*, trad. C. Litman (București: Editura Hasefer, 2000).
- EPSTEIN Louis M., *Marriage Laws in the Bible and the Talmud* (Harvard Semitic Studies), vol.12 (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1942).
- FEDER Yitzhaq, *Blood Expiation in Hittite and Biblical Ritual: Origins, Context, and Meaning* (Writings from the Ancient World, Supplement Series, vol. 2), (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2011).
- FELIKS Jehuda, *The animal world of the Bible* (Tel-Aviv: Sinai, 1962).
- FINKELSTEIN Louis, *Akiba, Scholar Saint and Martyr* (Cleveland and New York: The World Publishing Company; Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1962).

- FREEDMAN Harry, Maurice SIMON, *Midrash Rabbah: Exodus*, trad. [S. M. Lehrman](#) (London: Socino Press, 1939).
- FREEHOF Solomon B., *Book of Jeremiah: A commentary* (Jewish commentary for Bible readers), (New York: Union of American Hebrew Congregations, 1977).
- GOLDWURM Rabbi Hersh, *Vayikra-Leviticus*, vol. I (ArtScroll Tanach Series) (Brooklyn, New York: ArtScroll Mesorah Publications, 1989).
- GOLDWURM Rabbi Hersh, *Vayikra-Leviticus*, vol. I (ArtScroll Tanach Series) (Brooklyn, New York: ArtScroll Mesorah Publications, 1990).
- GREENBERG Moshe, *Ezekiel 1-20: A New Translation with Introduction and Commentary*, în *AB 22* (New York: Doubleday & Company, 1983).
- GREENBERG Moshe, *Ezekiel 21-37: A New Translation with Introduction and Commentary*, în *AB 22A* (New York: Doubleday, 1997).
- HAMMER Reuven, *Sifre: A Tannaitic Commentary on the Book of Deuteronomy* (New Haven, London: Yale University Press, 1986).
- HAMMER Reuven, *Sifre: A Tannaitic Commentary on the Book of Deuteronomy*, în *YJS 24* (New Haven and London: Yale University Press, 1986).
- JOSEPHUS Flavius, *Josephus: Jewish Antiquities*, Books V-VIII (Loeb Classical Library), trad. H. ST. J. Thackeray și Ralph Marcus (Cambridge, Massachusetts: Harvard Univ Press; London: William Heinemann Ltd, 1964).
- KAUFMANN Yehezkel, *The Religion of Israel, from Its Beginnings to the Babylonian Exile*, trad. Moshe Greenberg (London, George Allen and Unwin Ltd., 1960).
- KELLNER Menachem, „Maimonides on Holiness,” în *Holiness in Jewish Thought*, ed. Alan L. Mittleman (Oxford: Oxford University Press 2018).
- KELLNER Menachem, *Maimonides' Confrontation with Mysticism* (The Littman Library of Jewish Civilization), (Oxford, Portland, Oregon: The Littman Library of Jewish Civilization, 2006).
- KNOHL Israel, *The Sanctuary of Silence: The Priestly Torah and the Holiness School* (Minneapolis: Fortress Press, 1995).
- LEVINE Baruch A. *Numbers 1-20: a new translation with introduction and commentary*, în *AB 4* (New York, London, Toronto, Sydney, Auckland: Doubleday, 1993).
- LEVINE Baruch A., *Leviticus: the traditional Hebrew text with the new JPS translation* (The JPS Torah Commentary) (Philadelphia, New York, Jerusalem: The Jewish Publication Society, 1989).
- MACCOBY Hyam, *Ritual and Morality: The Ritual Purity System and its Place in Judaism* (Cambridge: Cambridge University, 1999).
- MAIMONIDES Moses, *The guide of the perplexed / Vol. 1*, trad. Shlomo Pines (Chicago/London: The University of Chicago Press, 1999).
- *Mekilta de-Rabbi Ishmael*, volume one; trad. Jacob Z. Lauterbach (Philadelphia: Jewish Publication Society, 1976).

- MOORE George Foot, *Judaism in the First Centuries of the Christian Era: The Age of the Tannaim*, Vol. I, (Cambridge: Harvard University Press, 1966).
- Moshe HALBERTAL, Avishai MARGALIT, *Idolatry*, trad. Naomi Goldblum (Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press, 1992).
- NEUSNER Jacob, *The Talmud Law, Theology, Narrative: A Sourcebook* (Studies in Judaism), (Lanham, Maryland: University Press of America Inc., 2005).
- ORLINSKY Harry M. , *Notes on the New Translation of The Torah* (Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1969).
- PHILO, *Philo: Supplement I - Questions and Answers on Genesis* (Loeb Classical Library) trad. Ralph Marcus (London: Harvard University Press, 1953).
- PHILO, *On the Special Laws, Book 4. On the Virtues. On Rewards and Punishments* (Loeb Classical Library), trad F. H. Colson (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1939).
- PLAUT W. Gunther, *Torah a Modern Commentary: Deuteronomy* (New York: Union of American Hebrew Congregations, 1983).
- Rabbi Binyomin FROST, *The Laws of Kashrus: A Comprehensive Exposition of Their Underlying Concepts and Applications* (Brooklyn, New York: Mesorah Publications Ltd, 1993).
- REVIV Hanoch, *The elders in ancient Israel: a study of a biblical institution* (Jerusalem: the Magnes Press The Hebrew University, 1989).
- SARNA Nahum M., *Genesis: the Traditional Hebrew Text with New JPS Translation* (Philadelphia, New York: The Jewish Publication Society, 1989).
- SARNA Nahum M., *Understanding Genesis* (The Heritage of Biblical Israel), (New York: Schocken Books, 1966).
- SARNA, *Exodus: the traditional Hebrew text with the new JPS translation/commentary* (Philadelphia, New York: The Jewish Publication Society, 1991).
- SCHECHTER Solomon, *Aspects of Rabbinic Theology* (New York: Schocken Books, 1961).
- SCHWARTZ Baruch J., „Israel’s Holiness: The Torah Traditions,” în *Purity and Holiness: The Heritage of Leviticus*, ed. M. Poorthuis and J. Schwartz (Leiden: Brill, 2000).
- ST. THOMAS AQUINAS, *The Summa Theologica of Saint Thomas Aquinas*, vol. 2 (Great Books of the Western World, Vol. 20), trad. Fathers of English Dominican Province, rev. Daniel J. Sullivan (Chicago, London, Toronto, Geneva: Encyclopedia Britannica, Inc., 1952).
- SULMAM Eveline Van Staalduine, *The Targum of Samuel* (Studies in the Aramaic Interpretation of Scripture) (Leiden, The Netherland: Koninklyke Brill, 2002).
- TANAKH, a new translation of The Holy Scriptures according to the traditional Hebrew text (Philadelphia, Jerusalem: The Jewish Publication Society, 1985).
- TELUSHKIN Rabbi Joseph, *Biblical Literacy: The Most Important People, Events, and Ideas of the Hebrew Bible* (New York: William Morrow, 1997), 459.

- TIGAY H. Jeffrey, *Deuteronomy*, în *JPSTC* (Philadelphia, Jerusalem: The Jewish Publication Society, 1996).
- WACHOLDER Ben Zion, *The new Damascus Document: The midrash on the eschatological Torah of the Dead Sea Scrolls: reconstruction, translation, and commentary* (Studies on the texts of the desert of Judah, vol. 56), (Leiden: Brill, 2007).
- WEINFELD Moshe, *Deuteronomy and the Deuteronomistic School* (Oxford: Clarendon Press, 1972).
- WERBLOWSKY R. J. Zwi, WIGODER Geoffrey, *Encyclopedia Of The Jewish Religion* (New York, Chicago, San Francisco: Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1986).
- YAHUDA Abraham Shalom, *The Language of the Pentateuch in its Relation to Egyptia*, vol. 1 (London: Oxford University Press, H. Milford, 1933).
- Yitzhaq FEDER, *Blood Expiation in Hittite and Biblical Ritual: Origins, Context, and Meaning* (Writings from the Ancient World Supplements), (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2011).

Izvoare patristice

- CALIST CATAFYGIOTUL, „Despre unirea dumnezeiască și viața contemplativă,” în *Filocalia* 8, trad. Dumitru Stăniloae (București: IBMO, 1979), 514-516- Levitic 19,35.
- CHIRIL AL ALEXANDREI, „Glafire la Levitic,” în *PSB* 39, trad. Dumitru Stăniloae (București: IBMO, 1992).
- CHIRIL AL ALEXANDREI, *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, în *PSB* 41, trad. Dumitru Stăniloae (București: IBMO, 2000).
- CHIRIL AL ALEXANDREI, *Despre sfânta treime*, în *PSB* 40, trad. Dumitru Stăniloae (București: IBMO, 1994).
- CHIRIL AL ALEXANDREI, *Închinarea și slujirea în Duh și adevăr*, în *PSB* 38, trad. Dumitru Stăniloae (București: IBMO, 1991).
- CHIRIL AL ALEXANDRIEI, „Glafire la Levitic,” în *PSB* 39, trad. Dumitru Stăniloae (București: IBMO, 1992).
- CHRISOSTOM Ioan, *Comentariile sau Explicarea Epistolei I către Corintheni*, trad. Arhim. Teodosie Athanasiu (București: Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă, 1907).
- DIDYMUS THE BLIND, *Commentary on Genesis*, în *FCPS* 132, trad. Robert C. Hill (Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 2016).
- IOAN GURĂ DE AUR, „Omilii la Facere I,” în *PSB* 21, trad. Dumitru Fecioru (București: IBMO, 1987).
- ISAIA PUSTNICUL, „Cuvântul XXV,” în *Filocalia* 12, trad. Dumitru Stăniloae (București: Harisma, 1991), 217- Levitic 22,18-20.

- MAXIM MĂRTURISITORUL, „Ambigua. Scurtă tâlcuire duhovnicească a leprei cele de mai multe feluri după lege,” în *PSB* 80, trad. Dumitru Stăniloae (București: IBMO, 1983).
- MAXIM MĂRTURISITORUL, „Ambigua. Tâlcuire duhovnicească a părților jertfelor,” în *PSB* 80, trad. Dumitru Stăniloae (București: IBMO, 1983)
- MAXIM MĂRTURISITORUL, „Întrebări. Ce înseamnă cele cinci feluri de jertfe aduse după rânduiala Legii: oaia, boul, capra, turtureua și porumbelul?,” în *Filocalia* 2, trad. Dumitru Stăniloae (București: Apologeticum, 2005).
- MAXIM MĂRTURISITORUL, „Întrebări. Din ce pricină cel ce era numai în parte lepros era în fața Legii necurat, iar cel lepros în întregime era curat?,” în *Filocalia* 2, trad. Dumitru Stăniloae (București: Apologeticum, 2005).
- MAXIM MĂRTURISITORUL, „Răspunsuri către Talasie. Ce însemnă pieptul legănat și bratul deschis,” în *Filocalia* 3, trad. Dumitru Stăniloae (București: Apologeticum, 2005), 184-185- Levitic 31-32;
- ORIGEN, „*Despre Principii*,” în *PSB* 8, trad. Teodor Bodogae et al., (București: IBMO, 1982).
- ORIGEN, „*Filocalia*,” în *PSB* 7, trad. Teodor Bodogae et al. (București, IBMO, 1982).
- ORIGEN, „*Filocalia. Din omilia la Levitic 15*,” în *PSB* 7, trad. Teodor Bodogae et al. (București, IBMO, 1982).
- Origen, „*Omilii la cartea Ieșirii*,” în *PSB* 6, trad. Teodor Bodogae et al., (București: IBMO, 1981).
- ORIGEN, „*Omilii la Cartea Iosua*,” în *PSB* 6, trad. Teodor Bodogae et al., (București: IBMO, 1981).
- Origen, „*Omilii la Cartea Numeri*,” în *PSB* 6, trad. Teodor Bodogae et al., (București: IBMO, 1981).
- ORIGEN, „*Omilii la Cartea Proorocului Ieremia*,” în *PSB* 6, trad. Teodor Bodogae et al., (București: IBMO, 1981).
- ORIGEN, *Din comentariu la Evanghelia după Ioan*, în *PSB* 7, trad. Teodor Bodogae et al., (București: IBMO, 1982).
- ORIGEN, *Omilii și adnotări la Levitic*, trad. de Adrian Muraru (Iași: Polirom, 2006).
- SF. GRIGORIE de NAZIANZ, *Cuvântări teologice*, trad. Gheorghe Tilea și Nicolae Barbu (București: Herald, 1999).
- SF. GRIGORIE TEOLOGUL, *Despre iubire de săraci*, trad. Gheorghe Tilea (Suceava: Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2006).
- SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Epistola către Romani* (București: Christiana, 2005).
- SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Facere*, în *PSB* 21, trad. Dumitru Fecioru (București: IBMO, 1987).
- SF. IOAN GURĂ DE AUR, SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, SF. EFREM SIRUL, *Despre preoție*, trad. Pr. Dumitru Fecioru (București: Sophia, 2004).

- SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, „*Capete despre dragoste (Intâia sută)*”, în *Filocalia* 2, trad. Dumitru Stăniloae, (București: IBMO, 2008).
- SF. VASILE CEL MARE, „*Omilii la Hexaimeron,*” în *PSB* 17, trad. Dumitru Fecioru (București: IBMO, 1986).
- SF. VASILE CEL MARE, *Comentariu la cartea profetului Isaia*, în *PSB* 2 (București: Basilica, 2009).
- SF. VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh*, în *PSB* 12 trad. Constantin Cornițescu și Teodor Bodogae (București: IBMO, 1988).
- SF. VASILE CEL MARE, *Împotriva lui Eunomie/Expunere a credinței niceene*, trad. Ierom. Lavrentie Carp (Piatra Neamț: Crigarux, 2007).
- ST. CYRIL OF ALEXANDRIA, *Glaphyra on the Pentateuch: Vol. 1, Genesis in FC137* (Washington DC: Catholic University of America Press, 2018).
- THEODORET OF CYRUS, *Questions on the Octateuch: On Leviticus, Numbers, Deuteronomy, Joshua, Judges, and Ruth (Library of Early Christianity)*, în *LEC* 2, Greek text revised by John F. Petruccione, English translation with introduction and commentary by Robert C. Hill. (Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 2007).

Comentarii Biblice

- Abraham Ben Meir Ibn EZRA, *Ibn Ezra's Commentary on the Pentateuch: Genesis (Bereshit)*, trad. H. Norman Strickman și Arthur M. Silver (New York: Menorah Publishing Company, 1988).
- ALLEN Clifton J., *Jeremiah-Daniel*, în *BBC* 6 (Nashville, Tennessee: Broadman Press, 1971).
- ALLEN Leslie C., *Ezekiel 20-48*, în *WBC* 29 (Texas, Dallas: Word Books Publisher, 1990).
- ALTER Robert, *Genesis: Translation and Commentary* (New York: W. W. Norton & Company, 1996).
- ANDERSON Arnold A., *2 Samuel*, în *WBC* 11 (Dallas, Texas: Word Books, Publisher, 1989).
- ASHLEY Timothy R., *Book of Numbers* (The New International Commentary on the Old Testament), (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1993).
- ATTRIDGE Harold W., *The Epistle to the Hebrews: A Commentary on the Epistle to the Hebrews (Hermeneia)* (Philadelphia: Fortress Press, 1989).
- AULD A. Graeme, *I & II Samuel: A Commentary* (The Old Testament Library) (Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 2012).
- AULD A. Graeme, *I & II Samuel: A Commentary* (The Old Testament Library), (Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 2011).
- AWABDY Mark A., *Leviticus - A Commentary on Leueitikon in Codex Vaticanus* (Septuagint Commentary Series), (Boston: Brill, 2019).

- BAILEY Lloyd R., *Leviticus-Numbers*, in *SBHC 3* (Macon, Georgia: Smyth & Helwys Publishing, 2005).
- BALDWIN Joyce G., *1 and 2 Samuel: An Introduction and Commentary*, in *TOTC 8* (Leicester, England; Downers Grove, Illinois, U.S.A.: Inter-Varsity Press, 1988).
- BAMBERGER Bernard J., „Leviticus,” in *The Torah: A Modern Commentary*, ed. Rabbi W. Gunther Plaut (New York: Union of American Hebrew Congregations, 1981).
- BEAL Lissa Wray, *1 & 2 Kings*, in *ApOTC 9* (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2014).
- BEKING Bob, *Ezra - Nehemiah* (Historical Commentary on the Old Testament), (Leuven: Peeters, 2018).
- BERGEN Robert D., *1, 2 Samuel: An Exegetical and Theological Exposition of Holy Scripture*, in *NAC 7* (Nashville, Tennessee: B&H Publishing Group, 1996).
- BETZ Hans Dieter, *The Sermon on the mount: a commentary on the Sermon on the mount, including the Sermon on the plain (Matthew 5:3-7:27 and Luke 6:20-49)* (Hermeneia), (Minneapolis: Fortress Press, 1995).
- BIDDLE Mark E., *Deuteronomy*, in *SHBC 4* (Macon, Georgia: Smyth & Helwys Publishing, 2003).
- Bill T. Arnold, *Genesis* (New Cambridge Bible Commentary), (New York: Cambridge University Press, 2009).
- BLOCK Daniel I., *The Book of Ezekiel, Chapters 25–48* (New International Commentary on the Old Testament), (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1998).
- BLOCK Daniel I., *The Book of Ezekiel: chapters 1-24* (New International Commentary on the Old Testament) (Grand Rapids, Michigan; Cambridge, U.K: Wm. B. Eerdmans Publishing Co, 1997).
- BLOMBERG Craig L., *Matthew*, in *NAC 22* (Nashville, Tennessee: Broadman Press, 1992).
- BLOMBERG Craig L., *Matthew: An Exegetical and Theological Exposition of Holy Scripture*, in *NAC 22* (Nashville, Tennessee: Broadman Press, 1992).
- BOCK Darrell L., *Luke* (IVP New Testament Commentary Series) (Downers Grove, Illinois, Leicester, England: InterVarsity Press, 1994).
- BODNER Keith, *1 Samuel: A Narrative Commentary* (Hebrew Bible Monographs) (Sheffield: Sheffield Phoenix Press Ltd, 2009).
- BOLING Robert G., G. Ernest Wright, *Joshua*, in *AB 6* (Garden City, New York: Doubleday & Co., 1982).
- BONAR Andrew Alexander, *A Commentary On The Book Of Leviticus* (New York: Baker Book House, 1978).
- BRAYFORD Susan, *Genesis*, in *SCS* (Leiden: Brill, 2007).
- Brevard S. CHILDS, *The Book of Exodus: A Critical, Theological Commentary* (Philadelphia, Pennsylvania: The Westminster Press, 1974).

- BRODIE Thomas L., *Genesis As Dialogue: A Literary, Historical, and Theological Commentary* (Oxford: Oxford University Press, 2001).
- BRODIE Thomas L., *The Gospel according to John; a literary and theological commentary* (New York: Oxford University Press, 1993).
- BROWN Raymond E., *The Epistles of John*, in *AB 30* (New York: Doubleday, 1982).
- BROWN Raymond E., *The Gospel According to John I-XI*, in *AYBC 29* (New York: Doubleday & Company, Inc, 1966).
- BROYLES Craig C., *Psalms*, in *NIBC 11* (Grand Rapids, Michigan: Baker Books, 1999).
- BRUCE Frederick F., *The Book of Acts*, rev. ed. (New International Commentary on the New Testament) (Grand Rapids, Michigan: Eerdmans Publishing Company, 1988).
- BRUCE Frederick F., *The Epistle to the Hebrews*, in *NICNT* (Grand Rapids, Michigan: Eerdmans Printing Company, 1964).
- BRUCE Frederick F., *The Gospel of John: Introduction, Exposition, and Notes* (Grand Rapids, Michigan: Eerdmans Publishing Company, 1983).
- BRUEGGEMANN Walter, *1 & 2 Kings*, in *SHBC 8* (Macon-Georgia: Smyth & Helwys Publishing, 2000).
- BRUEGGEMANN Walter, BELLINGER William H. Jr., *Psalms* (New Cambridge Bible commentary) (New York: Cambridge University Press, 2014).
- BRUEGGEMANN Walter, *Deuteronomy* (Abingdon Old Testament commentaries) (Nashville: Abingdon Press, 2001).
- BRUEGGEMANN Walter, *Isaiah: 1-39*, vol. 1 (Louisville, London: Westminster John Knox Press, 1998).
- BUDD Philip J., *Leviticus* (The New Century Bible Commentary), (Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1996).
- BULLOCK C. Hassell, *Psalms, Volume 1: Psalms 1-72* (Teach the Text Commentary Series) (Grand Rapids, Michigan: Baker Books, 2015).
- BYRNE Brendan, *Romans*, in *SP 6* (Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press, 1996).
- CARSON Donald Arthur, *The Gospel according to John* (The Pillar New Testament Commentary) (Grand Rapids, Michigan: W.B. Eerdmans Publishing Company; Leicester, England: Inter-Varsity Press, 1991).
- CHILDS Brevard S., *The Book of Exodus* (The Old Testament library) (Philadelphia, Pennsylvania: The Westminster Press, 1974).
- Claus WESTERMANN, *Genesis 37-50: A Commentary*, trad. John J. Scullion (Minneapolis: Augsburg Publishing House, 1986).
- CLINES David J. A., *Job 21-37*, in *WBC 18A* (Nashville: Thomas Nelson, Inc, 2006).
- COGGINSC Richard J., Jin H. HAN, *Six Minor Prophets Through the Centuries: Nahum, Habakkuk, Zephaniah, Haggai, Zechariah, and Malachi* (Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell, A John Wiley & Sons, Ltd., Publication, 2011).
- COLLINS Raymond F., *First Corinthians*, in *SP 7* (Collegeville: The Liturgical Press, 1999).

- CONTESSE Rene Peter, John ELLINGTON, *A Handbook on Leviticus* (Helps for translators) (New York: United Bible Societies, 1990).
- CRAIGIE Peter C., *The Book of Deuteronomy* (The New International Commentary on the Old Testament), (Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1976).
- DAVIES Graham I., *Exodus 1-18: A Critical and Exegetical Commentary On Exodus 1–18 Volume 1: Chapters 1-10* (International Critical Commentary), (London, New York, Oxford, New Delhi, Sydney: T&T Clark, 2020).
- DOUKHAN Jacques B., *Genesis*, in *SDAIBC* (Nampa, Idaho: Pacific Press Review & Herald, 2016).
- DRIVER Samuel Rolles, *A Critical and Exegetical Commentary on Deuteronomy* (Edinburgh: T & T Clark, 1986).
- DRIVER Samuel Rolles, *A Critical and Exegetical Commentary on Deuteronomy* (International Critical Commentary), (New York: Charles Scribner's, 1895).
- DRIVER Samuel Rolles, *A Critical and Exegetical Commentary on Deuteronomy* (International Critical Commentary), (New York: Charles Scribner's, 1895).
- ELLIGER Karl, *Leviticus*, in *HAT*, vol. 4 (Tübingen: Mohr Siebeck, 1966).
- ELLINGWORTH Paul, *The Epistle to the Hebrews*, in *NIGTC* (Grand Rapids, Michigan/Cambridge U.K.: W.B. Eerdmans, Publishing Company, 1993).
- ENNS Peter E., *Exodus*, (The NIV Application Commentary) (Grand Rapids, Michigan: Zondervan Publishing House, 2000).
- Ephraim RADNER, *Leviticus* (Brazos theological commentary on the Bible)(Grand Rapids, Michigan: Brazos Press, 2008).
- FALEY Roland J. „Leviticus” in *Jerome Biblical Commentary*, Raymond E. Brown (ed.), Joseph A. Fitzmyer (ed.), Ronald E. Murphy (ed.), (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, Inc., 1990).
- FEE Gordon D., *Paul's Letter to the Philippians* (The New International Commentary on the New Testament), (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1995).
- FEE Gordon D., *The First Epistle to the Corinthians* (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co, 1987).
- FITZMYER Joseph A., *Romans: A New Translation with Introduction and Commentary*, in *AB 33* (New York, London, Toronto, Sydney, Auckland: Doubleday, 1993).
- FOX Everett, *The Five Books of Moses: Genesis, Exodus, Leviticus, Numbers, Deuteronomy - a new translation with introductions, commentary* (New York: Schocken Books, 1995).
- FOX Michael V., *Proverbs 10–31: a new translation with introduction and commentary*, in *AYBC 18B* (New Haven: Yale University Press, 2009).
- FRANCE Richard T., *The Gospel of Matthew* (The New International Commentary on the New Testament) (Grand Rapids, Michigan/ Cambridge UK: William B. Eerdmans Publishing Company, 2007).

- Francis LANDY, *Hosea*, Second edition (Readings: A New Biblical Commentary), (Sheffield, United Kingdom: Sheffield Phoenix Press Ltd, 2011).
- FRETHEIM Terence E., *Jeremiah*, in *SHBC* 15 (Macon, Georgia: Smyth & Helwys Publishing, 2002).
- FRIESEN Ivan D., *Isaiah* (Believers Church Bible Commentary), (Scottsdale, Pennsylvania: Herald Press, 2009).
- FRUCHTENBAUM Arnold G., *The Book of Genesis*, in *ABC* (San Antonio: Ariel Ministries, 2008).
- FRUCHTENBAUM Arnold G., *The Books of Judges and Rut* (Ariel's Bible Commentary) (San Antonio: Ariel Ministries, 2007).
- GERSTENBERGER Erhard S., *Leviticus: A Commentary*, in *OTL*, trad. Douglas W. Stott (Louisville, Kentucky, Westminster John Knox Press, 1996).
- GLENY W. Eduard, *Hosea: A Commentary Based on Hosea in Codex Vaticanus* (Septuagint commentary series), (Boston: Brill, 2013).
- GOLDINGAY John, *Daniel* (Revised Edition), in *WBC* 30 (Grand Rapids, Michigan: Zondervan Academic, 2019).
- GOLDSTEIN Jonathan A., *I Maccabees* (The Anchor Bible Commentaries), (New York, Doubleday & Company, 1976).
- GOLDSTEIN Jonathan A., *II Maccabees* (The Anchor Bible Commentaries), (New York, Doubleday & Company, 1983).
- GRUBER Mayer I., *Rashi's Commentary on Psalms* (The Brill reference library of Judaism, vol.18) (Leiden, Boston: Brill, 2004).
- GURTNER Daniel M., *Exodus: A commentary on the Greek text of Codex Vaticanus*, in *SCS* (Leiden/Boston: Brill, 2013).
- HAMILTON Victor P., *Exodus: An Exegetical Commentary* (Grand Rapids: Baker Publishing Group, 2011).
- HAMILTON Victor P., *The Book of Genesis, Chapters 1-17* (The New International Commentary on the Old Testament) (Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing Co., 1990).
- HARLOW Robert E., *The Prophet Isaiah* (Scarborough, Canada: Everyday Publications Inc, 1988).
- HARTLEY John E., *Leviticus*, in *WBC* 4, (Dallas, Texas: Word Books, 1992).
- HARTLEY John E., *The Book of Job* (New International Commentary on the Old Testament), (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1988).
- HARTLEY John E., *The Book of Job* (New International Commentary on the Old Testament), (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1988).
- HELM David R., *1 and 2 Peter and Jude: sharing Christ's Sufferings*, in *PWC* 4 (Wheaton, Illinois: Crossway Books, 2008).
- HILL Andrew E., *Haggai, Zechariah, Malachi: An Introduction and Commentary*, in *TOTC* 28 (Downers Grove, Illinois : IVP Academic, 2012).

- HORNE Milton P., *Proverbs-Ecclesiastes*, în *SHBC* 12 (Macon, Georgia: Smyth & Helwys Publishing, 2003).
- HOUSTON Walter, „Exodus,” în *The Oxford Bible Commentary*, ed. John Barton and John Muddiman (Oxford: Oxford University Press, 2007).
- HOUTMAN Cornelis, *Exodus*, vol. I (Historical Commentary on the Old Testament), (Kampen: Kok Publishing House, 1993).
- HUGHES Philip Edgcumbe, *A Commentary on the Epistle to the Hebrews* (Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1977).
- HUGHES R. Kent, *Genesis: Beginning and Blessing* (Preaching the Word), (Wheaton, Illinois: Crossway Books, 2004).
- *Învățătura celor Doisprezece Apostoli sau Învățătura Domnului prin cei Doisprezece Apostoli către neamuri*, în *PSB* 1, trad. Dumitru Fecioru (București: IBMO, 1979).
- J. R. PORTER, *Leviticus* (The Cambridge Bible Commentary on the New English Bible), (Cambridge: Cambridge University Press, 1976).
- Jacob MILGROM, *The JPS Torah Commentary: Numbers* (Philadelphia, New York: Jewish Publication Society, 2003).
- JEWETT Robert, *Romans: a commentary* (Hermeneia-a critical and historical commentary on the Bible), (Minneapolis: Fortress Press, 2006).
- John W. MILLER, *Proverbs* (Believers Church Bible Commentary) (Scottsdale: Herald Press, 2004).
- JOHNSTONE William, *Exodus 1–19*, în *SHBC* 2a (Macon, Georgia: Smyth & Helwys Publishing, 2014).
- JOHNSTONE William, *Exodus 20–40*, în *SHBC* 2b (Georgia: Smyth & Helwys Publishing, 2014).
- KEENER Craig S., *Acts*, în *NCBC* (Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press, 2020).
- KELLOGG Samuel Henry, *The Book of Leviticus*, ed. W. Robertson Nicoll (London: Hodder & Stoughton, 1906).
- KIDNER Derek, *Psalms 1-72: An Introduction and Commentary*, în *TOTC* 15 (Nottingham, England: Inter-Varsity Press; Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2008).
- KIDNER Derek, *Psalms 73-150: A commentary on Books III-IV of the Psalms* (Leicester, England; Downers Grove, Illinois: Inter-Varsity Press, 1973).
- KIDWELL R. J., DEWELT Don, *Ecclesiastes & Song of Solomon* (Bible Study Textbook Series) (Joplin, Missouri: College Press, 1977).
- KIUCHI Nobuyoshi, *Leviticus*, în *AOTCS*, vol. 3 (Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2007).
- KLEIN Ralph W., *I Samuel*, în *WBC* 10 (Waco, Texas: Word Books Publisher, 1983).
- KNIGHT George Angus Fulton, *Psalms*, vol.1 (Daily Study Bible) (Philadelphia: Westminster Press, 1982).

- KNIGHT George Angus Fulton, *Psalms*, vol.2 (Daily Study Bible) (Philadelphia: Westminster Press, 1983).
- KOESTER Craig R., *Hebrews: A New Translation with Introduction and Commentary* (The Anchor Yale Bible Commentaries), (New York: Doubleday, 2001).
- KOPTAK Paul, *Proverbs* (The NIV Application Commentary), (Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 2003).
- LAETSCH Theodore, *Bible Commentary: Jeremiah* (Saint Louis, Missouri: Concordia Publishing House, 1952).
- LEITHART Peter J., *1 & 2 Kings* (Brazos Theological Commentary on the Bible) (Grand Rapids, Brazos Press, 2016).
- Lester L. GRABBE, „Leviticus,” in *The Oxford Bible Commentary*, ed. John Barton and John Muddiman (Oxford: Oxford University Press, 2007).
- LEUPOLD Herbert C., *Exposition of Genesis*, Volumes I, Chapters 1-19 (*Grand Rapids, Michigan: Baker Book House, 1950*).
- LEVINE Baruch A., *Numbers 21-36: A New Translation with Introduction and Commentary*, in *AB 4A* (New York: Doubleday, 2000).
- LIMBURG James, *Jonah: A Commentary* (The Old Testament Library) (Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 1993).
- LONG Thomas G., *Matthew* (Westminster Bible Companion), (Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 1997).
- LUNDBOM Jack R., *Jeremiah 37–52: A New Translation with Introduction and Commentary*, in *AB 21C* (New York, London, Toronto, Sydney, Auckland: Doubleday, 2004).
- MacDONALD Margaret Y., *Colossians and Ephesians*, in *SP 17* (Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press, 2000).
- MATHEWS Kenneth A., *Leviticus: Holy God, Holy People* (ESV Edition) (Preaching the Word) (Wheaton, Illinois: Crossway Books, 2009).
- MAYS James Luther, *Hosea: A Commentary* (Old Testament Library) (Philadelphia: The Westminster Press, 1969).
- McCARTNEY Dan G., *James* (Baker Exegetical Commentary on the New Testament), (Grand Rapids: Baker Academic, 2009).
- McCOMISKEY Thomas Edward, *The Minor Prophets: An Exegetical and Expository Commentary*, vol. 1. Hosea, Joel, and Amos (Grand Rapids, Michigan: Baker Book House, 1992).
- McINTOSH Doug, Max ANDERS, *Deuteronomy* (Holman Old Testament Commentary) (Nashville Tennessee: Holman Reference, 2002).
- McKNIGHT Scot, *The Letter of James*, in *NICNT* (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2011).
- MEYERS Carol L. Meyers, MEYERS Eric M., *Haggai, Zechariah 1-8*, in *ABC 25B* (Garden City, New York: Doubleday & Company Inc, 1987).

- MEYERS Carol, *Exodus*, in *NCBC* (Cambridge: University Press, 2005).
- MOO Douglas J., *James: an introduction and commentary*, in *TNTC* (Downers Grove, Illinois: IVP Academic; Nottingham, England: Inter-Varsity Press, 2007).
- MORRIS Leon, *The Gospel according to Matthew* (The Pillar New Testament Commentary), (Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing, 1992).
- MOUNCE William D., *Pastoral Epistles*, in *WBC* 46 (Nashville: Thomas Nelson, 2000).
- MYERS Jacob M., *Ezra, Nehemiah*, in *AB* 14 (New York, London, Toronto, Sydney, Auckland: Doubleday, 1965).
- NELSON Richard, D. *Deuteronomy: A Commentary* (The Old Testament Library), (Louisville, London: Westminster John Knox Press, 2004).
- NIEDERWIMMER Kurt, *The Didache: a commentary*, trad. Linda M. Maloney (Hermeneia - a critical and historical commentary on the Bible), (Minneapolis: Fortress Press, 1998).
- NIELSEN Kirsten, *Ruth: A Commentary* (The Old Testament library), trad. Edward Broadbridge (Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 1997).
- NOGALSKI James D., *The Book of the Twelve: Hosea–Jonah*, in *SHBC* 18a (Macon, Georgia: Smyth & Helwys Publishing, 2011).
- NOGALSKI James D., *The Book of the Twelve: Micah-Malachi*, in *SHBC* 18b (Macon, Georgia: Smyth & Helwys Publishing, 2011).
- NOTH Martin, *Exodus* (Old Testament Library), (Philadelphia: The Westminster Press, 1969).
- NOTH Martin, *Levitico. Traduzione e commento*, in *AT* 6, trad. Antonio Dal Bianco (Brescia: Paideia Editrice, 2000).
- OCARM Craig E. Morrison, *2 Samuel* (Berit Olam: Studies in Hebrew Narrative and Poetry) (Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 2013).
- OSWALT John N., *The Book of Isaiah, Chapters 40–66* (The New International Commentary on the Old Testament), (Grand Rapids, Michigan, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1998).
- PAUL Shalom M., *Amos: A Commentary on the Book of Amos* (Hermeneia- a critical and historical commentary on the Bible), (Minneapolis: Fortress Press, 1991).
- PERDUE Leo G., *Proverbs* (Interpretation, A Bible Commentary for Teaching and Preaching), (Louisville Kentucky: John Knox Press, 2000).
- PERVO Richard I., *Acts: A Commentary* (Hermeneia), (Minneapolis: Fortress Press, 2008).
- PETERSON Anthony R., *Haggai, Zechariah and Malachi*, in *ApOTC* 25 (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2015).
- PHILLIPS John, *Exploring Proverbs, Volume Two*, Proverbs 19:6-31:31 (Neptune, New Jersey: Loizeaux, 1996).
- RAD Gerhard von, *Deuteronomy: A commentary* (Philadelphia: The Westminster Press, 1966).

- RAD Gerhard von, *Genesis - a commentary (Old Testament Library)*, trad. John H. Marks, (Philadelphia: The Westminster Press, 1972).
- REESE Ruth Anne, *2 Peter and Jude (The two horizons New Testament commentary)* (Grand Rapids, Michigan: W.B. Eerdmans Publishing, 2007).
- RENO Russell R., *Genesis*, in *BTCTB* (Grand Rapids, Michigan: Brazos Press, 2010).
- Robert P. GORDON, *Hebrews*, Second Edition (Readings: A New Biblical Commentary), (Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2008).
- ROSS Allen P., *A Commentary on the Psalms: 42–89*, (Kregel Exegetical Library) (Grand Rapids: Kregel Publication, 2013).
- RYKEN Philip Graham, *Exodus: Saved for God's Glory (Preaching the Word)* (Wheaton, Illinois: Crossway Books, 2005).
- SASSON Jack M. SASSON, *Judges 1-12: A New Translation with Introduction and Commentary*, in *AYBC v.6D (The Anchor Yale Bible Commentaries)*, (New Haven, London: Yale University Press, 2014).
- SELMS Adrianus Van, *Job: A Practical Commentary (Text and Interpretation)*, trad. John Vried (Grand Rapids, Michigan: W.B. Eerdmans Pub. Co., 1985).
- SHERIDAN Mark, *Genesis 12-50*, in *ACCS OT II* (Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2002).
- SKLAR Jay, *Leviticus: An Introduction and Commentary*, in *TOTC 3* (Downers Grove: IVP Academic, 2014).
- SKLAR Jay, *Leviticus: An Introduction and Commentary*, in *TOTC 3* (Downers Grove: IVP Academic, 2014).
- SMALLEY Stephen S., *1, 2, 3 John*, in *WBC 51* (Dallas, Texas: Word Books, Publisher, 1984).
- SMITH Gary V., *Amos: A Commentary (Library of Biblical Interpretation)* (Grand Rapids, Michigan: Publisher Regency Reference Library/Zondervan Publishing, 1989).
- SMITH Ralph L., *Micah-Malachi*, in *WBC 32* (Waco, Texas: Word Books, Publisher, 1984).
- SNAITH Norman H., *Leviticus and Numbers (New Century Bible)*, (London: Thomas Nelson and Sons Ltd, 1967).
- SOGGIN J. Alberto, *Judges: A commentary (Old Testament Library)*, (Philadelphia, The Westminster Press, 1981).
- SPEISER Ephraim A., *Genesis*, in *AB 1* (Garden City, New York: Doubleday, 1964).
- STRECKER Georg, *The Sermon on the Mount- An Exegetical Commentary*, trad. O.C. Dean, Jr (Nashville: Abingdon Press, 1988).
- STUART Douglas K., *Exodus: An Exegetical and Theological Exposition of Holy Scripture*, in *NAC 2* (Nashville: B&H Publishing, 2006).
- STUART Douglas, *Hosea-Jonah*, in *WBC 31* (Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 1988).
- SWEENEY Marvin A., *I & II Kings: a commentary (The Old Testament library)*, (Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 2007).

- SWEENEY Marvin A., *Isaiah 1-39: With an Introduction to Prophetic Literature*, în *FOTL XVI* (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1996).
- TALBERT Charles H., *Romans*, în *SHBC 24* (Macon, Georgia: Smyth & Helwys Publishing, 2002).
- THISELTON Anthony C., *The First Epistle to the Corinthians* (New International Greek Testament Commentary), (Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing, Co., 2000).
- THOMPSON James W., *Hebrews*, în *PCNT 2* (Grand Rapids: Baker Academic, 2008).
- THOMPSON John A., *Deuteronomy: An Introduction and Commentary*, în *TOTC 5* (Leicester, London; Downers Grove, Illinois: Inter-Varsity Press, 1974).
- THOMPSON John Arthur, *The Book of Jeremiah* (The New international commentary on the Old Testament) (Grand Rapid, Michigan: William B. Eerdmans Publishing, 1980).
- TOWNER Philip H., *The Letters to Timothy and Titus* (New International Commentary on the New Testament), (Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Co., 2006).
- TREIER Daniel J., *Proverbs & Ecclesiastes* (Brazos Theological Commentary on the Bible), (Grand Rapids, Michigan: Brazos Press, 2011).
- TUELL Steven, *Ezekiel* (Understanding the Bible Commentary Series), (Grand Rapids, Michigan, Baker Books, 2009).
- UTZSCHNEIDER Helmut, OSWALD Wolfgang, *Exodus 1-15* (International Exegetical Commentary on the Old Testament), trad. Philip Sumpter (Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 2015).
- VAWTER Bruce, *On Genesis: A New Reading* (Garden City, New York: Doubleday&Company, Inc., 1977).
- WATSON Duane F., CALLAN Terrance, *First and Second Peter*, în *PCNT* (Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2012).
- WATTS James W., *Leviticus 11-20*, în *HCOT*, vol. 2 (Leuven, Paris, Walpole, MA: Peeters Publishers, 2023).
- WENHAM Gordon J., *Genesis 1-15*, în *WBC 1* (Waco, Texas: Word Books, Publisher, 1987).
- WENHAM Gordon J., *The Book of Leviticus*, în *NICOT*, vol. 3 (Grand Rapids, Michigan: Eerdmans Publishing Co., 1979).
- WESTERMANN Claus, *Genesis 1 - 11: Continental Commentaries*, vol.1, trad. John J. Scullion S.J. (Minneapolis: Augsburg Publishing House, 1984).
- WHITE Thomas Joseph, *Exodus* (Brazos Theological Commentary on the Bible), (Grand Rapids, Michigan: Brazos Press, 2016).
- William L. LANE, *The Gospel according to Mark*, în *NICNT 2* (Grands Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1974).
- WILLIS Timothy M., *Leviticus* (Abingdon Old Testament commentaries), (Nashville: Abingdon Press, 2009).

- WITHERINGTON Ben III, *Matthew*, în *SHBC* 19 (Macon, Georgia: Smyth & Helwys Publishing, 2006).
- WOLFF Hans Walter, *Hosea* (Hermeneia- A Critical and Historical Commentary on the Bible), trad. Gary Stansell (Philadelphia: Fortress, 1974).
- WOLFF Hans Walter, *Micah: A commentary*, trad. Gary Stansell (Minneapolis: Augsburg Fortress, 1990).
- WOLTERS Al., *Zechariah* (Historical Commentary on the Old Testament), (Leuven, Belgium: Peeters, 2014).
- WOODS Edward J., *Deuteronomy: An Introduction and Commentary*, în *TOTC* 5 (Downers Grove: IVP Academic, 2011).
- WOULDSTRA Marten H., *The Book of Joshua* (The New International Commentary on the Old Testament), (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1981).
- YARBROUGH Robert W., *1-3 John* (Baker Exegetical Commentary on the New Testament), (Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2008).
- YOUNG Edward J., *The Book of Isaiah: Chapters 40–66*, vol. III (Grand Rapids, Michigan: Eerdmans William B. Publishing Co, 1972).

Lucrări de specialitate

- ABRUDAN Dumitru, CORNIȚESCU Emilian, *Arheologie biblică* (Sibiu: IBMO, 2002).
- ALBRIGHT William F., *Archaeology and the religion of Israel* (Baltimore, Johns Hopkins Press, 1953).
- ALTMANN Peter, *Banned Birds: The Birds of Leviticus 11 and Deuteronomy 14* (Archaeology and Bible), (Tübingen: Mohr Siebeck GmbH and Co. KG, 2019).
- *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, 3rd ed., ed. James B. Pritchard, (Princeton: Princeton University Press, 1969).
- ARCHER Gleason L., Jr., *A Survey of Old Testament Introduction* (Revised Edition), (Chicago: Moody Press, 1985).
- ASSMANN Jan, *Moses the Egyptian: The Memory of Egypt in Western Montheism* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1997).
- BĂDILIȚĂ Cristian, *Glafire. Nouă studii biblice și patristice* (Iași: Polirom, 2008).
- BAKER David L., *The Decalogue: Living as the People of God* (Downers Grove, Illinois: IVP, 2017).
- BAUCKHAM Richard, „The Holiness of Jesus and his disciples in Gospel of John,” în *Holiness and ecclesiology in the New Testament*, ed. Kent E. Brower și Andy Johnson, (Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2007).
- BIBB Bryan D., *Ritual Words and Narrative Worlds in the Book of Leviticus* (Library of Hebrew Bible/Old Testament Studies Series 480), (New York, London: T & T Clark, 2009).

- BOBRINSKOY Boris, *Împărtășirea Sfântului Duh*, trad. Mariuca și Adrian Alexandru (București: IBMO, 1999).
- BODENHEIMER Friedrich S., *Animal and man in Bible lands* (Collection de travaux de l'Academie internationale d'histoire des sciences) (Leiden: E. J. Brill, 1960).
- BORCHERT Gerald L., *John 12-21: An Exegetical and Theological Exposition of Holy Scripture* (Nashville: Broadman & Holman Publishers, 2002).
- BRICHTO Herbert Chanan, *The Problem of „Curse” in the Hebrew Bible*, în *SBLMS 13* (Philadelphia: Society of Biblical Literature and Exegesis, 1963).
- BRIGHT John, *History of Israel* (Third Edition) (Philadelphia: Westminster Press, 1981).
- BROWER Kent E., „The Holy One of God and His Disciples,” în *Holiness and ecclesiology in the New Testament*, ed. Kent E. Brower și Andy Johnson (Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2007).
- BUD Paula, *Studii de exegeză și teologie biblică vechi-testamentară* (Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2018).
- BUȘULENGA Zoe Dumitrescu, *Cântarea Cântărilor* (București: Editura științifică și enciclopedică, 1977).
- BUTLER Paul T., *Isaiah*, vol. I (Bible Study Textbook Series), (Joplin, Missouri: College Press, 1975).
- CANSDALE George S., *All the Animals of the Bible Lands* (Grand Rapids, Michigan: Zondervan Publishing House, 1970).
- CHIRILĂ Ioan et al., *Introducere în Vechiul Testament* (București: Ed. Basilica, 2018).
- CHIRILĂ Ioan et al., *Vechiul Testament în scrierile bibliștilor ortodocși români: – Ghid bibliografic – Ediția a doua* (Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2018).
- CHIRILĂ Ioan, „*Repere teoretice pentru o exegeza trans-confesionala a Pentateuhului*”, în *SUBBTO* (Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Ortodoxa) 52, 1 (2007).
- CHIȚESCU Nicolae, TODORAN Isidor, PETREUȚĂ Ioan, *Teologia dogmatică și simbolică. Manual pentru facultățile teologice*, vol.1 (Cluj-Napoca: Renașterea, 2004).
- COATS George W., *Moses, Heroic Man, Man of God* (Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series 57) (Sheffield, London: Sheffield Academic Press, 1988).
- COHEN Ada Taggar, „Covenant Priesthood: Cross-cultural Legal and Religious Aspects of Biblical and Hittite Priesthood,” în *Levites and priests in biblical history and tradition*, ed. Mark Leuchter și Jeremy M. Hutton (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2011).
- COLLINS John J., „Marriage, Divorce, and Family in Second Temple Judaism,” în *Families in Ancient Israel*, ed. Leo G. Perdue, Joseph Blenkinsopp, John J. Collins, Carol L. Meyers (Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 1997).
- COOGAN Michael, *The ten commandments: a short history of an ancient text* (New Haven and London: Yale University Press, 2014).
- CRAWFORD Cecil C., *Genesis the Book of the Beginnings*, vol. II (Bible Study Textbook Series), (Joplin, Missouri: The College Press, 1968).

- CROSS Frank Moore, *From Epic to Canon: History and Literature in Ancient Israel* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1998).
- CRYER Frederick H., *Divination in Ancient Israel and its Near Eastern Environment: A Socio-Historical Investigation* (Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series 142), (Sheffield, England: JSOT Press, 1994).
- DAY John, *Yahweh and the Gods and Goddesses of Canaan*, în *JSTOTSup* 265 (Sheffield: Sheffield Academic Press, 2002).
- DOUGLAS Mary, *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo* (New York: Frederick A. Praeger, 1966).
- DOUGLAS Mary, *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo* (New York: Routledge (Taylor & Francis e-Library), 2001).
- DYRNEES William, *Teme teologice ale Vechiului Testament*, trad. Ruben Ologeanu (Cluj-Napoca: Logos, 2010).
- EBERHART Christian A., „Sacrifice? Holy Smokes! Reflections on Cult Terminology for Understanding Sacrifice in the Hebrew Bible,” în *Ritual and Metaphor: Sacrifice in the Bible* (Society of Biblical Literature resources for biblical study; no. 68), ed. Christian A. Eberhart (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2011).
- EERDMANS Bernardus Dirk, *Das Buch Leviticus. Das Buch Leviticus. Alttestamentliche Studien 4* (Giessen: Toppelman, 1912).
- ETHERIDGE J. W., *The Targums of Onkelos and Jonathan Ben Uzziel on the Pentateuch, Leviticus, Numbers and Deuteronomy*, vol. 2 (Piscataway, New Jersey: Gorgias Press, 2005).
- FEINSTEIN Eve Levavi, *Sexual pollution in the Hebrew Bible* (New York: Oxford University Press, 2014).
- FISHBANE Michael, *Biblical Interpretation in Ancient Israel* (Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press, 1985).
- FISHBANE Michael, *The Garments of Torah: Essays in Biblical Hermeneutics* (Indiana Studies in Biblical Literature) (Bloomington@Indianapolis: Indiana University Press, 1992).
- FLOROVSKI Georges, *Creație și răscumpărare*, vol. 3 (Belmont: Nordland Publishing Company, 1975).
- FRANDSEN Paul John, *Incestuous and Close-Kin Marriage in Ancient Egypt and Persia. An Examination of the Evidence* (Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2009).
- FRANDSEN Paul John, *Incestuous and Close-Kin Marriage in Ancient Egypt and Persia. An Examination of the Evidence* (Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2009).
- FRANKFORT Henri, *The Art and Architecture of the Ancient Orient* (Middlesex London, Penguin Books, 1977).
- FRITZGERALD Curtis W., „A Rhetorical Analysis of Isaiah 56-66” (2003). *Faculty Dissertations*.

- GILLINGHAM Susan, *Psalms Through the Centuries, Volume 2: A Reception History Commentary on Psalms 1 – 72*, (Wiley Blackwell Bible Commentaries) (Wiley-Blackwell, Oxford, 2018).
- GLASSNER Jean-Jacques, *Mesopotamian Chronicles* (Writings from the Ancient World) (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2004).
- GOLDSTONE Matthew S., *The Dangerous Duty of Rebuke: Leviticus 19:17 in Early Jewish and Christian Interpretation* (Supplements to the Journal for the Study of Judaism, vol. 185) (Leiden and Boston: Brill, 2018).
- GRANT Deena E., *A Prototype Approach to Hate and Anger in the Hebrew Bible: Conceiving Emotions* (London, New York: Routledge-Taylor & Francis Group, 2023).
- HAMORI Esther J., *Women's divination in biblical literature: prophecy, necromancy, and other arts of knowledge* (Anchor Yale Bible Reference Library), (New Haven, London: Yale University Press, 2015).
- HANGER Donald A., „Holiness and Ecclesiology: The Church in Matthew,” în *Holiness and ecclesiology in the New Testament*, ed. Kent E. Brower și Andy Johnson, (Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2007).
- Hani Miletski, „A history of bestiality,” în *Bestiality and Zoophilia: Sexual Relations with Animals* (Anthrozoos), Beetz Andrea M., Podberscek Anthony L. (West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2005).
- Hani MILETSKI, *Understanding Bestiality and Zoophila* (Maryland: East-West Publishing, LLC, 2002).
- HARAN Menahem, *Temples and Temple-Service in Ancient Israel: An Inquiry into Biblical Cult Phenomena and the Historical Setting of the Priestly School* (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 1985).
- HARRISON Roland Kenneth, *Introduction to the Old Testament; with a Comprehensive Review of Old Testament Studies and a Special Supplement on the Apocrypha* (Grand Rapids, Michigan: W. B. Eerdmans Publishing Company, 1969).
- HAYS Christopher B., „«You destroy a person's hope»: the book of Job as a conversation about death” în *Reading Job Intertextually*, ed. Katharine Dell and Kynes Will (The Library of Hebrew Bible/Old Testament Studies, 574), (New York, London, New Delhi, Sydney: Bloomsbury T&T Clark, 2013).
- HEIDER George C., *Cult of Molek: A Reassessment* (Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series 43) (Sheffield, England: JSOT Press, 1985).
- HERODOTUS, *A New and Literal Version From the Text of Baehr; With a Geographical and General Index*, trad. Henry Cary (New York: Harper & Brothers Publisher, 1859).
- HERODOTUS, *The Persian Wars*, Volume I: Books 1-2 (Loeb Classical Library), trad. A. D. Godley (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1920).
- HIMBAZA Innocent, SCHENKER Adrien și EDART Jean Baptiste, *The Bible on the question of homosexuality*, trad. Benedict M. Guevin (Washington: The Catholic University of America Press, 2012).

- HOUSTON Walter J., „Towards an Integrated Reading of the Dietary Laws of Leviticus,” în *The Book of Leviticus: Composition and Reception* (SVT), ed. Rolf Rendtorff și Robert A. Kugler (Leiden/Boston: Brill, 2003).
- HUSTON Walter, *Purity and Monotheism: Clean and Unclean Animals in Biblical Law* (Journal for the Study of the Old Testament), (Sheffield: Sheffield Academic Press, 1993).
- IATAN Cristinel, „Rogu-te, ghicește-mi chemând un mort” (IRg 28,8). Magia, vrăjitoria și divinația din perspectivă biblică (București: Editura Universității din București, 2011).
- JANZEN David, *The Social Meanings of Sacrifice in the Hebrew Bible: a study of four writings* (Berlin, New York: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 2004).
- Jared L. MILLER, *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts* (Writings from the ancient world / Society of Biblical Literature; 31), (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2013).
- JENSON Philip P., *Graded Holiness. A Key to the Priestly Conception of the World* (Sheffield: JSOT Press, 1992).
- JOOSTEN Jan, *People and Land in the Holiness Code: An Exegetical Study of the Ideational Framework of the Law in Leviticus 17-26* (Köln: E. J. Brill, 1996).
- KAUFMANN Yehezkel, *The Religion of Israel, from Its Beginnings to the Babylonian Exile*, trad. Moshe Greenberg (Chicago: University of Chicago Press, 1960).
- KILIAN Rudolf, *Literarkritische und formgeschichtliche Untersuchung des Heiligkeitsgesetzes*, în *BBB 19* (Bonn: Peter Hanstein Verlag GMBH, 1963).
- KIM Jin-Myung, *Holiness and Perfection: A Canonical unfolding of Leviticus 19* (An outline of an Old Testament dialogue, vol. 3) (Bern, Switzerland: Peter Lang, 2011).
- KIMUHU Johnson M., *Leviticus: The Priestly Laws and Prohibitions from the Perspective of Ancient Near East and Africa* (Studies in Biblical Literature) (New York: Peter Lang, 2008).
- KISCH Guido, *Pseudo-Philo's Liber antiquitatum biblicarum, LXIV 1-9* (Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame, 1949).
- KIUCHI Nobuyoshi, *A Study of Ḥāṭā' and Ḥāṭṭā' in Leviticus 4-5* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003).
- KIUCHI Nobuyoshi, *The purification offering in the priestly literature: its meaning and function* (Sheffield: JSOT Press, 1987).
- KLEIN Renate, „Ei se hrănesc din jertfele pentru păcatele poporului Meu, și sunt lacomi de nelegiuirile lui” (Osea 4, 8). Critica preoților în dodecaprofeți,” în *Putere și Abuz de Putere. Cercetări biblice*, ed. Hans Klein & Alexandru Ioniță (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2020).
- KOLTUN-FROMM Naomi, *Hermeneutics of holiness: Ancient Jewish and Christian notions of sexuality and religious community* (New York: Oxford University Press, 2010).
- LEANEY A. R. C., „The Johannine Paraclete and the Qumran Scrolls,” în *John and Qumran*, ed. James H. Charlesworth (London: Geoffrey Chapman Publishers, 1972).

- LUCRETIUS, *On the Nature of Things: De rerum natura*, trad. Anthony M. Esolen (Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 1995).
- MARSHALL I. Howard, „Holiness in the book of Acts,” în *Holiness and ecclesiology in the New Testament*, ed. Kent E. Brower și Andy Johnson, (Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2007).
- MARX Alfred, „The Theology of the Sacrifice According to Leviticus 1–7,” în *The Book of Leviticus: Composition and Reception* (SVT), ed. Rolf Rendtorff și Robert A. Kugler (Leiden: Brill, 2003).
- MARX Alfred, *Les systèmes sacrificiels de l’Ancien Testament: formes et fonctions du culte sacrificiel à Yhwh*, în *SVT 105* (Leiden/Boston: Brill, 2005).
- MATHYS Hans-Peter, *Liebe deinen Nächsten wie dich selbst: Untersuchungen zum alttestamentlichen Gebot der Nächstenliebe (Lev 19,18)* (Orbis Biblicus et Orientalis, vol. 71), (Freiburg, Schweiz: Universitätsverlag; Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1986).
- McCONVILLE James Gordon, *Judgment and Promise: An Interpretation of the Book of Jeremiah* (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, Inc., 1993).
- MEYER Esias E., „The Strangers in the Second Half of Leviticus,” în *Restorative Readings* (The Old Testament, Ethics, and Human Dignity), ed. L. Juliana Claassens, Bruce C. Birch (Eugene: Pickwick Publications, 2015).
- MIHĂILĂ Alexandru, „Levitic,” în *Introducere în studiul Vechiului Testament. Pentateuhul și cărțile istorice*, ed. Silviu Tatu (ClujNapoca/Oradea: Risoprint/Casa Cărții, 2016).
- MILGROM Jacob, „The Changing Concept of Holiness in the Pentateuchal Codes with Emphasis on Leviticus 19,” în *Reading Leviticus: A Conversation with Mary Douglas*, ed. John F.A. Sawyer (Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series 227) (Sheffield: Sheffield Academic Press, 1996).
- MILGROM Jacob, *Leviticus 1-16: A New Translation with Introduction and Commentary*, în *AB 3* (New York, London, Toronto, Sydney, Auckland: Doubleday, 1991).
- MILGROM Jacob, *Leviticus 17-22: A New Translation with Introduction and Commentary*, în *AB 3A* (New York/London/Toronto: Doubleday, 2000).
- MILGROM Jacob, *Leviticus 23-27: A New Translation with Introduction and Commentary*, în *AB 3B* (New York, Doubleday, 2001).
- MIRGUET Françoise, *An Early History of Compassion: Emotion and Imagination in Hellenistic Judaism* (New York: Cambridge University Press, 2017).
- MONTET Pierre, *Egiptul pe vremea dinastiei Ramses* (București: Eminescu, 1973).
- MONTET Pierre, *Everyday life in Egypt in the days of Ramesses the Great*, trad. A. R. Maxwell-Hyslop, Margaret S. Drower (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1981).

- NEUSNER Jacob, *Rabbinic narrative: a documentary perspective* (vol. 2: Forms, Types and Distribution of Narratives in Sifra, Sifré to Numbers, and Sifré to Deuteronomy) (The Brill reference library of Judaism), (Leiden, The Netherlands: Koninklijke Brill NV, 2003).
- NIHAN Christophe, *From Priestly Torah to Pentateuch: A Study in the Composition of the Book of Leviticus* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2007).
- OLYAN Saul M., *Disability in the Hebrew Bible Interpreting Mental and Physical Differences* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008).
- OTTO Rudolf, *The Idea of the Holy: An Inquiry into the non-rational factor in the idea of the divine and its relation to the rational*, trad. John W. Harvey (London: Oxford University, 1923).
- Owen E. EVANS, *Saints in Christ Jesus -A study of the Christian life in the New Testament* (Swansea: John Pentry Press, 1975).
- PARMELEE Alice, *All the birds of the Bible: Their stories, identification and meaning* (New York: Harper& Brothers Publishers, 1959).
- PENTIUC Eugen J., *The Old Testament in Eastern Orthodox Tradition* (Oxford: Oxford University Press, 2014).
- PHAM Xuan Huong Thi, *Mourning in the Ancient Near East and the Hebrew Bible* (Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series 302) (Sheffield, England: Sheffield Academic Press, 1999).
- PHILLIPS Thomas E., *Reading issues of wealth and poverty in Luke-Acts* (Lewiston, New York, Queenston, Ontario: The Edwin Mellen Press, 2001).
- POPOVICI Mihăiță, *Codul Sfințeniei din Cartea Levitic. Considerații și Aplicații la viața creștină de astăzi* (Roman: Ed. Papirus Media, 2013).
- RICHARDSON Peter et. al, *Law in Religious Communities in the Roman Period: The Debate over Torah and Nomos in Post-Biblical Judaism and Early Christianity*, (Ontario: Wilfrid Laurier University Press, 1991).
- ROGERSON John W., „Leviticus 19 and the meaning of Holiness,” în *Leviticus in Practice*, ed. John W. Rogerson (Dorset: Deo Publishing, 2014).
- ROWLEY Harold Henry, *Worship in ancient Israel: its forms and meaning* (London: S.P.C.K., 1967).
- RUWE Andreas, “Heiligkeitsgesetz” und “Priesterschrift”. Literaturgeschichtliche und rechtssystematische Untersuchungen zu Leviticus 17,1–26,2 (Tübingen: Mohr & Siebeck, 1999).
- SCHMIDT Brian B., *Israel's Beneficent Dead: Ancestor Cult and Necromancy in Ancient Israelite Religion and Tradition*, în *FAT* 11 (Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1994).
- SCHULTZ Samuel J., *Călătorie prin Vechiul Testament* (Oradea: Editura Cartea Creștină, 2008).
- SEESKIN Kenneth, *No Other Gods: The Modern Struggle Against Idolatry* (West Orange, New Jersey: Behrman House, 1995).

- SEMEN Petre, *Învățătura despre sfânt și sfințenie în Cărțile Vechiului Testament*, Trinitas, Iași.
- Silviu TATU, „Implicarea politică a individului în societatea Israelită din Antichitate, o prezentare preliminară a alternativelor identificate în Biblia Ebraică,” în *Putere și Abuz de Putere. Cercetări biblice*, ed. Hans Klein & Alexandru Ioniță (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2020).
- SIMONCA Florian Marian, „Chip și nemurire în tradiția iudaică”, în *Tabor XIII* (2019), 12-20.
- SMITH W. Robertson, *The religion of the Semites: The fundamental institutions* (New York: Schocken Books, 1972).
- STĂNILOAE Dumitru, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, vol.1 (București: Cristal, 1995).
- STĂNILOAE Dumitru, *Iubirea creștină* (Galați, Porto-Franco, 1993).
- STĂNILOAE Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2 (București: EIBMBOR, 1997).
- STĂNILOAE Dumitru, *Filocalia sfințelor nevoițe ale desăvârșirii* (București: IBMO, 2008).
- STEINERT Ulrike, „Ecstatic Experience and Possession Disorders in Ancient Mesopotamia,” în *The Routledge Companion to Ecstatic Experience in the Ancient World* Routledge, ed. Diana L. Stein, Sarah Kiehl Costello and Karen Polinger Foster (London, New York: Routledge, 2022).
- STEWART David Tabb, „Leviticus 19 as Mini-Torah,” în *Current Issues in Priestly and Related Literature. The Legacy of Jacob Milgrom and Beyond*, ed. Roy E. Gane and Ada Taggar-Cohen (Resources for Biblical Study 82), (Atlanta: SBL Press, 2015).
- ȚAPCIUC George-Codrut, „Imaginea puterii mântuitoare a lui Dumnezeu în Psalmi,” în *Putere și Abuz de Putere. Cercetări biblice*, ed. Hans Klein, Pr. Alexandru Ioniță, (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2020).
- The Aramaic Bible: *Targums Neofiti I and Pseudo-Jonathan: Leviticus*, vol. 3, trad. Martin McNamara, M.S.C, Robert Hayward, Michael Maher (Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press, 1994).
- The Syriac Peshitta with English Translation - *Leviticus*, trad. James D. Moore, ed. George A. Kiraz, Joseph Bali (Piscataway, New Jersey: Gorgias Press, 2015).
- THOMPSON Richard P., „Gathered at the Table: Holiness and Ecclesiology in the Gospel of Luke,” în *Holiness and ecclesiology in the New Testament*, ed. Kent E. Brower și Andy Johnson, (Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2007).
- THORNER Maurice, *Poor and Rich in the Old Testament With a Study of Tsadakah in the Bible and Rabbinical Literature: Thesis for the Doctorate, Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doc* (New York: Baron Printing Co., 1907).
- TODORAN Isidor, ZĂGREAN Ioan, *Teologia dogmatică. Manual pentru seminariile teologice -ediția a noua* (Cluj-Napoca: Renașterea, 2009).

- TOFANĂ, Stelian *Introducere în Studiul Noului Testament*, vol. I (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 1997).
- TRISTRAM Henry Baker, *The Natural History of the Bible* (Second edition) (New Jersey: Gorgias Press, 2002).
- TROYES Rashi di, *Commento al Levitico*, trad. Luigi Cattani (Genova: Marietti, 2014).
- United Bible Societies, *Fauna and Flora of the Bible* (helps For Translators) (London, New York, Stuttgart: United Bible Societies, 1980).
- VARGA Cătălin, *Dreptul la sfințire/sfințenie ca încununare a drepturilor omului prevăzute de Legea Vechiului Testament*, Teză de Doctorat susținută la Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, 2020.
- VAUX Roland De, *Le Istituzioni dell'Antico Testamento* (Milano: Marietti, 1977).
- VISCHER Wilhelm, *The Witness of the Old Testament to Christ*, vol. 1 The Pentateuch (London, Lutterworth Press, 1949).
- VRIES Simon J. De, *The Achievements of Biblical Religion: A Prolegomenon to Old Testament Theology* (Lanhan, New York, London: University Press of America, 1993).
- WAANDERS F. M. J., *The History of ΤΕΛΕΩΣ and ΤΕΛΕΩ in Ancient Greek* (Amsterdam: BR Grüner Publishing Co., 1983).
- WATTS James W., „The Rhetoric of Sacrifice,” în *Ritual and Metaphor: Sacrifice in the Bible*, (Society of Biblical Literature resources for biblical study; no. 68), ed. Christian A. Eberhart (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2011).
- WELLHAUSEN Julius, *Die Composition des Hexateuchs und der historischen Bücher des Alten Testaments* (Berlin: de Gruyter, 1963).
- WELLHAUSEN Julius, *Prolegomena zur Geschichte Israels* (Berlin /New York: Walter de Gruyter, 2001).
- WELLS Jo Bailey, *God's Holy People: A Theme in Biblical Theology* (Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series 305) (Sheffield: Sheffield Academic Press, 2000).
- WENHAM Gordon J., *Psalms as Torah: Reading Biblical Song Ethically* (Studies in theological interpretation) (Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2012).
- WENHAM Gordon J., *Rethinking Genesis 1-11: Gateway to the Bible* (Studies in Theological Interpretation), (Eugene, Oregon: Cascade Books, 2015).
- WILKINSON John Gardner, *A Popular Account of the Ancient Egyptians*, vol. 2 (London: John Murray, 1871).
- WILKINSON Richard H., *Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt* (London: Thames& Hudson Ltd, 2003).
- WRIGHT Benjamin G. III, „The Letter of Aristeas” – ‘Aristeas to Philocrates’ or ‘On the Translation of the Law of the Jews’ (Commentaries on Early Jewish Literature), (Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2015).
- WRIGHT Christopher J. H., *Old Testament ethics for the people of God* (Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2004).

- XENOPHON, *Xenophon: Anabasis* (Loeb Classical Library) (English and Greek Edition) trad. Carleton J. Brownson (London: Harvard University Press, 1960).
- YAMASAKI Gary, *John the Baptist in Life and Death: Audience-Oriented Criticism of Matthew's Narrative* (Journal for the Study of the New Testament Supplement Series 167) (Sheffield: Sheffield Academic Press, 1998).
- ZENGER Erich, *A God of Vengeance?: Understanding the Psalms of Divine Wrath*, trad. Linda M. Maloney (Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 1996).

Studii de specialitate

- AHARONI Israel, „On Some Animals Mentioned in the Bible,” în *Osiris* 5 (1938).
- BICKERMAN Elias J. „The Septuagint as a Translation,” *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 28 (1959).
- BRATCHER Robert. G., „Weights, Money, Measures and Time,” în *The Bible Translator*, 10, 4 (1959).
- BULMER Ralph, „The Uncleaness of the Birds of Leviticus and Deuteronomy,” în *Man* 24, 2 (1989).
- CROCKER Stephen, „Prolepsis: On speed and time's interval,” în *Cultural Values* 2 (1998).
- DRIVER G. R., „Birds in the Old Testament: I. Birds in Law,” în *Palestine Exploration Quarterly*, 87:1 (1955).
- DROGE Arthur J., „Sabbath Work/Sabbath Rest: Genesis, Thomas, John,” *History of Religions* 47 (2007).
- EPSTEIN Louis M. „The Institution of Concubinage among the Jews,” în *Proceedings of the American Academy for Jewish Research*, vol. 6 (1934 - 1935).
- FAUR José „The Biblical Idea of Idolatry,” în *The Jewish Quarterly Review* 69, 1 (1978).
- FELDMAN Louis H., „Jewish ‘Sympathizers’ in Classical Literature and Inscriptions,” în *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 81 (1950).
- FINKEL Irving L., „Necromancy in Ancient Mesopotamia,” în *Archiv für Orientforschung*, vol. 29/30. Bd. (1983/1984).
- GASS Erasmus, „Saul in En-Dor (1Sam 28) Ein literarkritischer Versuch,” în *Die Welt des Orients*, Bd. 42, H. 2 (2012).
- HUMBERT Paul, „Le substantif to‘ēbā et le verbe t‘b dans l’Ancien Testament,” în *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 72 (1960).
- Jacob MILGROM, „Two Biblical Hebrew Priestly Terms: šeqeš and tāmē’,” în *Maarav – A Journal for the Study of the Northwest Semitic Languages and Literatures* 8 (1992).
- KAZEN Thomas, „The Role of Disgust in Priestly Purity Law: Insights from Conceptual Metaphor and Blending Theories,” în *Journal of Law, Religion and State* 3 (1) (2014).
- KELHOFFER James A., „Did John the Baptist Eat like a Former Essene? Locust-Eating in the Ancient Near East and at Qumran,” în *Dead Sea Discoveries* 11, 3 (2004).

- KREISEL Howard, *Imitatio Dei* in Maimonides "Guide of the Perplexed," in *AJS Review* 19 (2) (1994).
- LIEB Michael, „Holy Rest: A Reading of Paradise Lost” in *ELH* 39/2 (1972).
- LIVER J., „The Chronology of Tyre at the Beginning of the First Millennium B.C.,” in *Israel Exploration Journal*, 3 (1953).
- LUST Johan, „The Cult of Molek/Milchom: Some Remarks on G.H. Heider's Monograph,” in *Ephemerides Theologicae Lovanienses* 63 (1987).
- MAGONET Jonathan, Reuven Aharoni, Robert Gordis, „The Structure and Meaning of Leviticus 19,” in *Biblical and Other Studies in Honor of Robert Gordis* (1983).
- McCARTHY Dennis J., „The Symbolism of Blood and Sacrifice.” in *Journal of Biblical Literature* 88, no. 2 (1969).
- McKENZIE John L., „The elders in the Old Testament,” in *Biblica*, 40, 2 (1959).
- MEYER Esias E., „Leveticus 11, Deuteronomy 14 and Directionality,” *Journal for Semitics* 23/1 (2014).
- MILGROM Jacob, „The Biblical Diet Laws as an Ethical System: Food and Faith,” in *Interpretation: A Journal of Bible and Theology*” 17 (3) (1963).
- NA'AMAN Nadav, „The Recycling of a Silver Statue,” in *Journal of Near Eastern Studies* 40 (1981).
- NOBDELL P. A., „Old Testament Word-Studies: 8. Idols and Images,” in *The Old Testament Student* 8, no. 8 (1889).
- O'CALLAGHAN Roger Timothy, „The Word Ktp in Ugaritic and Egypto-Canaanite Mythology,” in *Orientalia, NOVA SERIES*, vol. 21 (1952).
- PFEIFFER Robert H., „Fear of God,” in *Israel Exploration Journal*, vol. 5, no. 1 (1955).
- PINKER Aron, „Abomination to Egyptians in Genesis 43:32, 46:34, and Exodus 8:22,” in *Old Testament Essays* 22(2009).
- POEBEL Arno, „The Beginning of the Fourteenth Tablet of Harra Hubullu,” in *The American Journal of Semitic Languages and Literatures* vol. 52, no. 2 (1936).
- REGEV Eyal, „Priestly Dynamic Holiness and Deuteronomic Static Holiness,” *Vetus Testamentum* 51 (2001).
- RENSBURG S. P. J. J. Van, „Sanctification according to the New Testament,” in *Neotestamentica* 1 (1967).
- ROBERTS Jimmy J. M., „A New Parallel to I Kings 18:28-29,” in *Journal of Biblical Literature* 89, 1 (1970).
- ROSENTHAL Gilbert S., „Two Sides of One Coin: Hillul Hashem and Kiddush Hashem,” in *Journal of Ecumenical Studies* 55 (2020).
- ROZELAAR Marc, „The Song of the Sea (Exodus XV, 1b-18),” *Vetus Testamentum* 2, no. 3 (1952).
- SAUR Markus, „Ezekiel 26-28 and the History of Tyre,” in *Scandinavian Journal of the Old Testament* 24, 2 (2010).
- SAVRAN George, „Theophany as Type Scene,” in *Prooftexts* 23 (2) (2003).

- SCOTT Robert B. Young, „Weights and Measures of the Bible,” in *The Biblical Archaeologist* 22, 2 (1959).
- SHAPIRO David S., „The meaning of holiness in Judaism,” *Tradition: A Journal of Orthodox Jewish Thought* 7 (1964).
- SMELIK Klaas A. D., „The Witch of Endor: I Samuel 28 in Rabbinic and Christian Exegesis Till 800 A.D.,” in *Vigiliae Christianae*, 33, 2 (1979).
- THIESSEN Matthew, „Revisiting the προσήλυτος in the LXX,” in *Journal of Biblical Literature*, 132, 2 (2013).
- ULMER Rivka „The Egyptian Gods in Midrashic Texts,” in *The Harvard Theological Review* 103, 2 (2010).
- VAN DER TOORN Karel, „Female Prostitution in Payment of Vows in Ancient Israel,” in *Journal of Biblical Literature* 108, 2 (1989).
- VEDELER Harold Torger, „Reconstructing Meaning in Deuteronomy 22:5: Gender, Society, and Transvestitism in Israel and the Ancient near East,” in *Journal of Biblical Literature* 127 (2008).
- WAJDA Anna Maria, „The Biblical World of Animals,” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 66(4), (2013).
- WATTS Vivienne J. Fletcher, *A Study of Deuteronomic and Priestly Legislation With Particular Reference to Clean and Unclean Foods* (1982). Master's Theses, 83.
- YERKES Royden Keith, „The Unclean Animals of Leviticus 11 and Deuteronomy 14,” in *The Jewish Quarterly Review*, 14, 1 (1923).

Surse Internet

- <http://dx.doi.org/10.2305/IUCN.UK.2016-3.RLTS.T22689012A90010491.en>
- https://biblehub.com/commentaries/calvin/1_corinthians/2.htm
- <https://biblehub.com/hebrew/398.htm>
- <https://biblehub.com/hebrew/6231.htm>
- <https://biblehub.com/hebrew/8130.htm>
- <https://biblehub.com/strongs/hebrew/8318.htm>
- <https://ro.wikipedia.org/wiki/Ibis>
- <https://ro.wikipedia.org/wiki/Pescăruș>
- https://vulgate.org/ot/leviticus_11.htm
- <https://www.blueletterbible.org/lexicon/h7081/kjv/wlc/0-1/>
- <https://www.blueletterbible.org/lexicon/h7193/kjv/wlc/0-1/>
- <https://www.jewishvirtuallibrary.org/kedushah>.
- <https://www.quotescosmos.com/bible/bible-concordance/H5579.html>
- https://www.sefaria.org/Mishnah_Kelim.17.14?lang=bi&with=Mishnah%20Connections>List&lang2=en

- <https://www.sefaria.org/Sanhedrin.86a?lang=bi>
- https://www.sefaria.org/Sifra%2C_Kedoshim%2C_Chapter_6.3?lang=bi&with=Commentary&lang2=en accesat la data de 18.10. 2023.
- https://www.sefaria.org/Sifra%2C_Kedoshim%2C_Chapter_7.12?lang=bi&with=all&lang2=en
- <https://www.studylight.org/lexicons/eng/greek/948.html>
- https://www.sefaria.org/Sifra%2C_Kedoshim%2C_Chapter_4.1?lang=bi&with=all&lang2=en